

АЗƏРБАЈҶАН

АРХИВ

5
1976

ОХ КИМИ БЫЧАГ

ПРОЛОГ

Кечэ гаранлыг кечэ иди, нэ ај ишыгы всрды, нэ да улдуз ишыг дајырды вэ гаранлыг елэ бил бу саат тэксэ бу кечэнин гаранлыг дејилди, бүтүн дунјанын гаранлыгы иди; елэ бил даһа неч вахт күр чыхмајачагды вэ неч вахт да ишыг дејилэн бир шеј көрүнмэјөчөкди.

Белэ бир интэһасыз гаранлыг бир кечэ хофу эмэлэ кэтирмишди вэ бу хоф елэ бил ки, рајонун кимсэсиз күчэлэринэ, бирмэртэбали, нэ мэртэбали биһаларын диварларына, дарвазалара, зүлмэт ичиндэ эчави бир көркөм алмыш чылпаг ағачлара һопмушду; ағачлар елэ бил бу дунјанын ағачлары дејилди, башга бир алэмин ағачлары иди вэ пистэ бу иди ки, һэр тэрафи бүрүмүш бу кечэ хофу јаш иди, сулу иди—сулу гар јағырды; күчэлэр башдан-баша сујун ичиндэјди; евлэрин пэчэрэ шүшэсиндэн, гапы-бачадан су сүзүлдүрдү.

Сулу гарын шырылтысы елэ бил ки, һэмин гаранлыг гыш кечэсинин чынына һопмуш хофун сэси иди.

Вэ күчэдэ јаваш-јаваш боғуг аддым сэслэри ешидилди, сонра гар палтосунун бојуну галдырыб шлјапасын көзүнүн үстүнэ киим чэкмиш бир киши көрүндү.

Киши аддымладыгча онун аддым сэслэри бомбош күчэдэ экс-сэ-да верирди.

О, аллэрини палтосунун чибларинэ салыб аста аддымларла ирээли јирди; һардэн ајагы сөкидэки сумуға дүшүрдү, палчыға, зыға кирирдэ вэ бу аддымлардан да; онун көркөминдэн да белэ мэлүм олурду ки, бу саат кишиниң фикри бу јерлэрдэн чох-чох узагдады.

Сулу гар елэ бил ведрэдэн төкүлдүрдү, амма һэмин гаранлыг кечэнин јеканэ гонағы буну неч вечинэ алмырды. Күлөк һардэн гары онун лап үзүнэ чырпырды вэ о, су дамчылары сифатиндэн ахыб төкүлдөнөчөн көзлэрини ачмајыб аста-аста аддымламағында давам едирди.

ЕЛЧИН

Бирдэн нэ исэ күт бир сэс ешидилди вэ киши јериндэ донуб галды. Онун көзлэринин һэдэгэси бирдэн-бирэ кенишлэнди вэ бу көзлэрдэ бирдэн-бирэ да бир дэйшэт эмэдэ кэлди. Сонра киши бир нечэ ан јериндэ сөндөлэјиб неч эллэрини да чибиндэн чыхармаға мачал тапмады вэ үзүүстэ сөкијэ сэрилди.

Онун күрэјинин сол тэрафиндэ палтонун үстүндөн јекэ бычаг дастэји һэмин гаранлыг гыш кечэсиндэ бирдэн-бирэ ишылдады. Дастэјин алтындан чыхан ган, суја гарышыб сөки илэ ахды.

1.

Ағачлар, коллар, бүтүн јер гарын ичиндэ иди; көј да ағаппаг иди вэ һэр тэрафи бүрүмүш бу гар ағлығында бир тэмизлик, шэффафлыг вар иди.

Ағачларын будагларындан лопа-лопа гар салланмышды, јерин үзү исэ тамам һамар иди, һэлэ бир ајаг изи. неч бир лэпир јохду вэ белэ көрүнүрдү ки, бу јерлэрдэ гар лап тэзэчэ дајанмышды.

Өввөлчө гарын хыртылтысы ешидилди, сонра мешэдэн бир чүјүр чыхыб ачыгыгды дајанды, бир мүддэт гулагларыны шэклэјиб о тэраф-бу тэрафэ бахды. Чүјүрүн ағзында, бурнунун пэрэлэриндэн буг чыхырды. Ајаглары гара бата-бата бир нечэ аддым да ирээлидэ вэ јенэ да гулагларыны шэклэјиб о тэраф-бу тэрафэ бахды.

Чүјүрүн ајаглары алтында галан гарын хыртылтысы бүтүн бу тэрафлэрэ чөкмүш сэссизлик ичиндэ чох ајдын ешидилди вэ бу хыртылты кэсилэндэн сонра јенэ да һэр тэрафэ сукут чөкдү; елэ бил ки, һэминшэ белэ олмушду вэ һэминшэ да белэчэ олачагды; табият һэминшэ бу чүр тэртэмиз, пак, шэффаф олачагды вэ елэ бил ки, бүтүн јер үзүндэ тэксэ чүјүр ајагы алтында галан гар хыртылтысы бу јерлэрин сэссизлијини поза билэрмиш.

Вэ һэмин вахт узагдан кэлэн гатарын сэси ешидилди. Чүјүр да башыны галдырыб узагдан көрүнэн паровозун түстүсүнэ бахды. Паровозун түстүсү һэр тэрафи бүрүмүш бу ағлыгды өзүндэн сонра гапгара золаг бураха-бураха ирээлијирди. Чүјүр јенэ башыны ашағы салды; белэ мэлүм олурду ки, паровозун сэси да, көркөми да ону гортурму; елэ бил билди ки, паровоз да, гатарлар да неч вахт јолундан чыхмајачагды вэ ону габағына гатыб бағры јарыланачан говмајачагды.

Гатар бу јерлэрэ ујушмајан бир сүр'этлэ кэлиб кечди вэ паровоз елэ бил ки, бајагы сэссизликдэн интигам алырмыш киши, бирдэн-бирэ фит верди. Бу паровоз фити һэр тэрафи лэрэјэ котирди вэ чүјүр да бу ејбачар сөслэн һүркдү, ајаглары гара бата-бата гачыб мешэдэ көздэн итди.

Вагонун пэчэрэси ағзында дајаныб бајыра бахан сөккиз јашлы гөшөк бир гыз бөрдөн гышпырды:

—Чејран!.. Чејран!..

Сачына бағланмыш аг бантлары өзүндөн бөјүк олан бу гөшөк гыз гөфил чејран севинчиндэн кениш ачылмыш көзлэрини пэчэрэдэн чөкиб анасына бахды:

—Чејран иди е, мама, чејран иди! Елэ көзэл иди ки! Дајанмышды, сонра гачды..

Анасы көзлэрини гаршысында тутдугу журналдан чөкмөјиб:

—Јахшы, јахшы...—деди.

Гыз баша дүшдү ки, анасы јенэ инанмыр она вэ белэ бир инсаф-сызлыгдан додағы гачды:

—Инанмырсан?—деди.—Доғру дејирәм...

Анасы бу дөфә көзләрини журналдан аҗырыб тәкрат етди:

—Јахшы!—Сонра јенә көзләрини журналда дикди.

Гыз бирчә дәгиганин ичиндә бикәфләди вә дүнјанын белә бир инсафсызлыгы онун көзләриндәки парылтыны сөндүрдү.

Јумшаг купедә дөрд нәфәр јол кедирди—бизим бу балача гыз, анасы, гәзет охујан јашлы бир киши вә һәмин јашлы киши илә үзбәүз отурмуш чаван бир оғлан.

Чаван оғлан сорушду:

—Ушүјүрдү чејран?

Гыз әмијә бахды вә баша дүшдү ки, бу чаван әми она инаныр, инаныр ки, индичә доғручу чејран көрүб.

—Ағзындан, бурнуидан бухар чыхырды,—деди.

Чаван оғлан күлүмсәди. Онун гәрибә күлүмсәмеји варды—назик додаглары гачырды вә ағаппаг дишләри агарырды вә көзләриндә до бир тәмизлик парлајырды — бу тәмизликдә һәмишә бир јахынлыг, доғмалыг һисс едирдин.

Гызын анасы јенә до көзләрини журналдан чәкиб әввәлчә бу сәдәлөвһ чаван оғлана бахды, сонра гызына вә башыны булады, јәни ки, дүнјада әчәб авам адамлар вар.

Гыз јенә до бикәфләди вә пәнчәрәнин јанындан араланыб анасы илә үзбәүз отурду.

Паровоз һәр тәрәфи бүрүмүш гарын ичи илә узун гатары ардынча чәк ки, чәкирди.

Гыз анасына деди:

—Шашки ојнајаг, мама?

Гызын гәрадинмәз анасы көзләрини журналдан чәкмәди.

—Һәбәшстанда ики јүз мин адам ачындан өлүб! Паһ атонна!— Буну да гәзет охујан киши куја ки, өз-өзүнә деди.

Гыз әлини узалдыб анасынын сумкасында карт чыхарды вә јенә до анасыны инсафа кәтирмәк үмиди илә:

—Онда кәл карт ојнајаг, «дураки».—деди.

Анасы јенә чаваб вермәди.

Чаван оғлан карты гыздан алды вә сүрәтлә гарышдырыб:

—Бирини көтүр, бах,—деди.

Гызын, мәлүм мәсәләдир ки, о саат кефи көкәлди вә о, бир карт чәкиб кизлинчә бахды.

Чаван оғлан әлиндәки картлары гызын габагына сәриб:

—Һара истәјирсән гој,—деди.

Гыз еһтијатла вә бир аз да шүбһә илә өз картыны гаршысындакы картларын арасына гојду. Чаван оғлан деди:

—Көтүр, өзүн гарышдыр.

Бу лап мөчүзә олачагды. Гыз чидд-чәддлә карты гарышдырды, сонра көјдә ахтарыб, јердә тапдыгы бу чаван әмијә узатды.

Чаван оғлан карты гыздан алыб лап көзләрини габагына кәтирди вә бир-бир бахды, нәһәјәт, картын бирини чыхарыб гызга көстәрди:

—Буду?

Гыз көзләрини кеңиш ачыб:

—Һә!—деди.—Нечә тапдыз?—Ва чаваб көзләмәдән һејрәтнини анасыјла бөлүшдү.—Көрдүн, мама?

Гызын анасы көзләрини журналдан чәкиб чаван оғлана бахды.

—Көр нечә вахтдыр Италијада һөкүмәт бөһраны давам едир!—

Буну таби ки, јенә до јашлы киши деди вә сонра о да гәзети бүкүб аван оғлана бахды.

Чаван оғлан әлиндәки картлары саја-саја:

—Қартын бири чатышмыр...—деди.—Сән көтүрмәмисән?

Гыз сидги үрәкдән:

—Јох,—деди.—Һамысы орадады...

—Бәс бу нәдир?—Чаван оғлан бомбош әлини гызын әјиндәки јун жакетә узатды вә онун дүјмәләринин арасындан бир карт чы-

картды, сонра әлини гызын гара сачларына тәрәф апарыб бир карт да арадан чыхартды.—Бири до бурдајмыш ки!

Гыз һејрәтлә анасына бахды вә дүнјанын бу чүр сирли ишләрин-ән вәчдә кәлиб чаван әмијә деди:

—Јенә көстәрин дә!..

Гызын анасы шүбһәли-шүбһәли чаван оғлана бахыб, сумкасыны әүнә тәрәф чәкди—јәгин ичиндә гијмәтли шејләр варды.

Чаван оғлан күлүмсәди вә:

—Даһа бәсди,—дејиб ајаға галхды, купенин гапысыны ачыб ва-онун дарысгал аракәсмәсинә чыхды.

Јашлы киши до онун ардынча аракәсмәјә адлады вә чибиндән сигарет гутусу чыхарыб:

—Чәкирсиз?—сорушду.

—Јох. Чох сағ олун.

Јашлы киши бир сигарет јандырыб:

—Биринчи дөфәдир көрүрәм ки,—деди—чаван оғлан вагонда папирос чәкмир.

Чаван оғлан күлүмсәди:

—Сиз дејән гәдәр до чаван дејиләм...

Јашлы киши деди:

—Чаванларын адәтиди. һәмишә истәјирләр ки, јашлы көрүнсүн-әр... Ијирми беш, ијирми алты јашыныз анчаг олар, чаванлыг дејил бу?

Чаван оғлан бу дөфә күлдү:

—Отуз једди јашым вар мәним..

Јашлы киши лап мөһкәмчә һејрәт етди:

—Ола билмәз!..

—Лап доғрусу беләдир ки, вар!

—Сиз фоксчусунуз?—Јашлы киши јол-јолдашынын чаван галма-шыны да «фоксчулуға» јозду.

Чаван оғлан јенә күлдү—кишинин бу суалы она лап ләззәт елә-шиди:

—Јох, чаным!

Бу дөфә до јашлы киши күлүмсәди:

—Амма ушағын анасы сиздән горхду, сумкасыны өзүнә тәрәф чәкди һа...—Сонра чиддиләшиб әләвә етди.—Јазыг нејләсин, надү-күстләр чохду һәлә...

Чаван оғлан бир аз дәриндән нәфәс алыб:

—Еләдир,—деди.

2.

Вағзала сулу гар јағырды, һава да јаман сојуг иди вә елә бил ки, бу чүр һавада һеч ким кәлиб, һеч ким до кетмәјәчәкмиш кими, неч-чын дејилән шеј көзә дәјмирди. тәкчә перашки сатан арваддан онун көшкүнүн јанында дајаныб перашки тәпиширән он бир-он ики јашларында ики оғлан ушағындан башга.

Вағзалда јеканә исти јер дә јәгин ки, перашки сатан арвады балача көшкү иди. Ичи перашки долу габдан бухар галхырды вә белә сәфәһ һавада перашкиләр үчүн һәмнин бухардан јахшы реклам јох алмаз галын күркүн үстүндән ағ халат кәјмиш перашки сатан арвады мүштәрисизликдән мүркү дөјүрдү.

Оғланлардан бири деди:

—Зиба хала, јахшы перашкиди, бу күнкү перашки.

Перашки сатан Зиба мүркүсүнү дөјә-дөјә күлүмсәди, сонра кейин «Араз» радиоәбуледичисиндә Гәдир Рүстәмәвун сәси ешидиләди арвад көзүнүн бирини ачыб бахды вә Гәдир Рүстәмәв охујанда ки...

Күчәләрә су сәпмишәм,
Јар кәләндә тоз олмасын.

Зиба өзүнү сахлаја билмәјиб:

—Сөзә бах е!—деди.—Паһ атојнан!.. Күчәләрә су сәпиб, ки, севкин лисини ајағы тоза батмасын!.. һаны инди елә киши?

Перашки јејән бајагкы оғлан бу сөзләрдән бир мәтләб ганмајиб сорушду:

—Һә дејирсән, Зиба хала?

Зиба о бири көзүнү дә ачыб оғлана тәрәф бахды вә јенә дә күлүмсәјиб деди:

—Сән билән ишләр дејил бу, а Мүршүд!.. Балачасан е сән һавадә Бөјүндә биләссән ки, нә сөзләрди бу сөзләр...

Гәрибә иш иди—бу арвад беләчә күлүмсәјәндә перашки сатан Зиба бадан чох, ушағын көнлүнү алмаг истәјән бағча мүәллимәсинә охшә јырды.

Гәдир Рүстәмәв охујурду:

Елә кәлсин, елә кетсин,
Аралыгда сөз олмасын.

Бу дәфә Зиба халис перашки сатан Зиба иди, әлини булаја-булаја ја радиоәбуледичијә деди:

—Ај олмады һа!..

Ва јенә дә һәмнишәки кими, әввәлчә паровозун сәси кәлди, сонра гатар көрүндү вә гатар кәлиб вағзалда дајананда перашкинни ахырынычы тикәләрини аз гала дири-дири удаи оғланлар вагонларә тәрәф гачды. Мүршүд гача-гача јолдашына деди:

—Сән о јандан, мән бу јандан!

Ушағлардан бири паровозә тәрәф, о бириси гатарын ахырын тәрәф кәтүрүлдү.

Зиба Мүршүдүн сөзләрини маһнынның бир мисрасы кими додәди алты зүмзүмә етди.

«Сән о јандан, мән бу јандан».

Бизим танышымыз чаван оғлан гатардан дүшүб әввәлчә кәлди бахды, сонра әјинидәки күркүн бөјүнү галдырыб исти јердән чықарды. Мүршүд дә ону елә бурада һаглады:

—Әми, әми, спичканыз вар, дәјишәк?

Чаван оғлан ајаг сахлајыб:

—Спичка кағзы јығырсан?—сорушду.

—Һә.

Чаван оғлан үрәкдән тәәссүф етди:

—Һајыф... Папирос чәкирәм...

Ушаг да кор-пешиман гатара тәрәф бахды вә башга бир адам көзүнә дөјмәдији үчүн онун јанынча аддылламаға башлады.

—Чохдан јағыр белә?

—Үч күндү башлајыб.

—Сојугду јаман.—Вә чаван оғланын бәдәниндән бир үшүтмә кечди: күркүн ичиндә бәдәнини силкәләди.

—Бакыда јағыб-еләмир?—Мүршүд бөјүкләр кими хәбәр алды.

—Бакыда јаз һавасыды.

Онлар вағзалдан чыханда чаван оғлан сорушду:

—Адын нәди сәнин?

—Мүршүд.

—Үнваныны вер мәнә, Бакыдан сәнә спичка кағзы көндәрим.

Севиндијиндән Мүршүдүн көзләри парлады:

—Догрудан?—Амма сонра көзләриндәки бу севинч чәкилиб кетди.—Јох, белә олмаз.—деди.

—Нијә?

—Мән дә жәрәк спичка верим ахы сизә.

—Мән нејнирәм спичканы, нә папирос чәкәнәм, нә дә спичка кағзы јығанам.

—Нолсун... һавајы истәмирәм мән...

—Јамансан һа, сән!.. Китаб мағазасы һардады бурда?

Мүршүд диггәтлә Бакыдан кәлән гонаға бахды:

—Јохлајачагсыз ораны?

Гонаг күлдү:

—Нәди ки?

—Атам ишләјир мәним орда.

—Һә... Горхурсан ки, атаны јохлајым?

Мүршүд чийинләрини чәкди:

—Еһ, атамын нәјини јохлајачагсыз?—Сонра дә әлини узадыб көстәрди.—Буде, бу күчә илә дүз кедди, сонра дә дөнүн саға...

—Сән бурда галырсан?

—Һә, јолдашымы көзләјирәм.

—Јахшы, Мүршүд киши, чох сағ ол.—Бакыдан кәлән гонаг Мүршүдлә әл тутушду, сонра күчәбөју аддылламаға башлады.

Һаванын бұләдә бир бозлуғундан иди ки, јәгин, күчәдә адам тәк-тәк көзә дәјирди. Сулу гар, тәбии ки, јердә галмырды, сучуғлар, кәл-мәчәләр әмәлә кәтирмишди, орда-бурда палчыг, зығ вар иди вә бу сучуғлар, балача кәлмәчәләр, алдымладагча чәкмәнин алтындан сич-рајан палчыг адамы лап үшүдүб исланмыш күчәјә дөндәриди. Бакыдан кәлән гонаг бөјүнү күркүн ичинә гысыб, үстүндән су сүзүлән гара портфели әлиндә јелләдә-јелләдә Мүршүдүн көстәрдији тиндән саға дөнүб бир мүддәт дә кетди вә тәзә тикилмиш икимәртәбәли китаб мағазасынын габағында дајанды.

Мағазанын гапысы ағзындакы кичик киришдә, јашлы бир киши үстү гурама дөшәкчәли тахта кәтилдә отуруб гәлјаныны түстүләдә-түстүләдә кирдә elektrik плитәсини гурдалајырды. Киши јәгин ки, мағазанын гаровулчусу иди вә узун гыш кәчәсини һазырлығыны көрүрдү.

Ахшам һәлә тәзәчә дүшүрдү.

Бакыдан кәлән гонаг китаб мағазасынын јанындан кечиб гапысында ири һәрфләрә «РАЈОН ПРОКУРОРЛУҒУ» — јазылмыш икимәртәбәли гәдим бинаја кирди.

Прокурор Дадашлы чыртчыртла жанан собанын көзүнү маша ила жербөйөр едиб агыр чүссөсүни дүзэлтди вә элләринин икисини дә шалварынын чибләрине сохуб додалгалты зүмзүмә едә-едә өз жазы мизинә жахынлашды, чагы жарымчыг галмыш армуду стәканы көтүрүб бир-ики гуртум ичди, женә мизин үстүнә гојду.

Армуду стәкан прокурор Дадашлынын жүз отуз килолуг бәдәни мүгабилиндә ела кичик көрүнүрдү ки, ела бил о бу сојуг навада жахшыча дәмләнмиш хорузпипији чај ичмирди, ојунчаг ојнадырды вә бу-расы да адама гәрибә кәлирди ки, бу чај, бу бөлдә адама нә едәчөк?

Кабинетин гапысы ачылды вә Бақыдан кәлдә бәдәни гонаг ичәри кириб:—Салам,—деди, сонра гапыны ардынча өртдү.

Прокурор Дадашлы әјиндәки күркү дә сојунмајыб бирбаш ичәри кирән бу адамы тәәччүблә нәзәрдән кечирди вә ела бил ки, Азәрбајжан ССР прокурору јанында мүнүм ишләр мүстантиги, әдлийә мүшавири Күндүз Кәримбәјлини бу дәм гаршысында көрдүјүнә инанмырмыш кири:

—Күндүз Кәримбәјли?—сорушду вә јәгин өзү дә һисс етмәдән «Күндүз» сөзүнү хүсуси бир вурғу илә тәләффүз етди.

Күндүз Кәримбәјли өз мәшһур тәбәссүмү илә күлүмсәјиб:

—Ичазә олар?—деди.

—Бујурун, бујурун, әлбәттә!—Прокурор Дадашлы бирдән-бирә пейда олмуш бу гонагла әл тутушду.—Кәлини, әјләшин!—Сонра јоғун биләкли, әтли әлини Күндүз Кәримбәјлинин чијинә гојуб онунла бирликдә мизә тәрәф аддымлады.

Прокурор Дадашлынын күндә кириб кирдә, долу сифәтинин мүгабилиндә хырда гара көзләри варды вә бу көзләр күлүмсәјәндә о, дүңјанин ән мөһрибан адамына охшајырды; прокурор беләчә күлүмсәјә-күлүмсәјә өз мизинин архасына кечди, кениш вә јумшаг күрсүдә әјләшиб гонага да јер көстәрди.

Күндүз әјиндән чыхартдыгы күркү диванын үстүнә атыб отурду.

Прокурор Дадашлы ики гара үзүм киләси киими шышылдајан хырда көзләрини гыјыб Күндүз Кәримбәјлијә баха-баха деди:

—Адам таныјанам мән, инанын мәнә, амма вичдан һаггы, сизн танымасәјдим, өмүрдә дејә билмәздим ки, мүнүм ишләр мүстантиги-синиз, әдлийә мүшавирисиниз, һалә үстәлик дә Күндүз Кәримбәјлисиз! Бәр дәфә сиз көрәндә белә фикирләширәм...

Көрүнүр, бу чүр тәрифләр, мәшһурлуг, һәтта Күндүз Кәримбәјли-јә дә тәсир едә биләрмиш—јаман шејдир тәриф!—вә о, бир балача өзүндән разы һалда күлүмсәјиб:

—Истиди бура—деди.—Јаман гыздырмысыз.

Бу сөһбәт дејсән прокурор Дадашлынын үрәјиндән иди:

—Белә һаванынкы оду ки, јахшыча одун јандырыб отурасан га-рагында. Фәттаһ дајы да ки, печ галамағын устасыды.—Прокурор Да-дашлы ләззәтлә әлини әлине сүртдү, сонра дирсәкләрини сәлигә илә мизин үстүнә сәрдији ишасталанмыш дәсмала сөјкәјиб әтли бармаг-ларыны бир-биринә кечирди вә һеч вахт, һәтта чидди оландә да сифә-тиндән чәкилмәјән бир мөһрибанлыг гонагына баха-баха:

—Мәним кимиләр Амосовун көзүндән ираг,—деди.—Мәнимки бах, бу печди, китабды, бир дә ки, бу јерләрин сакитлији. Билдирәм, сиз дә китаббазсыз јаман.—Сөһбәт китабын үстүнә кәләндә прокурор Дадашлынын кефи лап јүз әли фаиз дурулду.—Мән дә ки, китабба-зын ән бөјүјү! Китабханама карәк көстәрим сизә!

—Мүтләг, Ишимизи гуртаран киими, сизин китабхананыза бахарыг.

Прокурор Дадашлы мүнүм ишләр мүстантигинин сөзләриндәки ишарәни, тәбни ки, баша дүшдү вә бурасы да ачыг-ашкар һисс олунурду ки, китаб сөһбәтиндән сонра чинајәт сөһбәтинә кечмәк онун үчүн бир о гәдәр дә хоша кәлән иш дејил.

—Нечә күндү раһатлыгым јохду. Ијирми једди илди бу системдә чалышырам, амма белә бир вичдансызлыгы бармагла сајарам. Иши өзүм апарырам, өзү дә... өзү дә дүшмүшүк дејсән изә... —Прокурор әлләрини бир-бириндән ајырыб пәнчәлләрини мизин үстүнә гојду вә јәгин ки, дахили бир әсәбиликдән бармаглары илә мизи дөјөчледи.—Истәјирсиниз әмәлијјат группуну да чагырым, әтрафлы сөһбәт едәк.

Прокурор Дадашлы әлини зәнкин дүймәсинә тәрәф апарыб кати-бәни чагырмаг истәди, амма Күндүз Кәримбәјли деди:

—Һәләлик икиликдә сөһбәт едәк. Јолдашларла сонра көрүшәрик.

Бақыдан кәлән бу гонаг, ачыг-ашкар прокурор Дадашлынын хо-шуна кәлирди вә о, мизин архасындан галхыб Күндүз Кәримбәјли илә үзбәүз стулда әјләшди; о, стула лөвбәр саланда адама елә кә-лирди ки, студун назик ајаглары бу нәһәнк бәдәни сахлаја билмәјиб чилик-чилик олачагды бу саат.

Дадашлы стулуи үстә јерини раһатлајыб:

—Сакит рајонду бура—деди.—Өлүм һадисәси, демәк олар ки, јох иди. Демәк олар ки, дејирәм, чүнки ијирми илдә бирчә өлүм һади-сәси олуб бурада, намус үстә бир киши арвадыны доғрамышды хән-чәрлә... он беш ил бундан әввәл... Инди бирдән-бирә бу чүр бир иш!.. Өзү дә прокурорлуғун бинасынын үч аддымлыгында, рајонун мәркә-зиндә!.. Вичдан һаггы, елә бил ки, сакит күнләримин һајыфыны алыблар мәндән, нечә күндү кечә јеримә кирәндә дә әлимә бир китаб алыб вәрәгләјә билмирәм әсәбиликдән... Мән һеч билмирдим ки, рес-публика прокурорлуғундан адам кәләчәк... Нијә хәбәр еләмәдиниз гаршылајаг сиз?

—Нә еһтијач вар буна?

—Оғлум дүз дејирмиш мәним:—Күндүз Кәримбәјли конспераси-јаны хошлајыр. Бақыда һүгүг факултәсиндә охујур оғлум. Буну бил-ирсиниз өзүнүз јәгин, амма мән дә дејим:—адыныз һүгүг факултәси-тәләбәләринин дилинин әзбәриди. Хүсусән Мөһрәлизәдәнин чинајәт ишинин ачылмасы...

Көрүнүр, мүнүм ишләр мүстантиги Күндүз Кәримбәјли илә про-курор Дадашлынын фәрги јалныз онда дејилди ки, бири јетмиш алты кило, о бири јүз отуз кило иди, һәм дә онда иди ки, биринин сәбир ка-сасы дашмаг билмирди, о бири, јәни Күндүз Кәримбәјли исә бир о гәдәр дә сәбирли дејилди.

Мүнүм ишләр мүстантиги сорушду:

—Һадисә нә заман баш вериб? (Јәни ки, инди Мөһрәлизәдә сөһ-бәтинин јери дејил).

Прокурор Дадашлы, әлбәттә, бу дәфә дә мүнүм ишләр мүстантиги-нин ејһамыны баша дүшдү вә јәгин бу гәрәра кәлди ки, кечсин бирбаш мәтләба:

—Һадисә тасрағакүн кечә саат он ики илә бир арасында баш ве-риб. Мәһкәмә тибб экспертизасынын рәји беләдир. Бүтүн кечәни сулу гар јағырды. Мејит сәһәрә киими јағышын алтында талыб. Бир-из гојмајыб һадисә јериндә. Өлдүрүлән адам—Маһмуд Гәмәрлински Бақыдан бураја ијирми ики—ијирми беш гатары илә кәлиб. Нәвәсинин дедијинә көрә, тәхминән он бир үчүн елә чатыблар. Женә дә тәхминән он беш-ијирми дәгигәдән сонра евдән чыхыб.

—Нә үчүн?

Прокурор Дадашлы чијинләрини чәкди вә онун бухағы даһа да әтләнди, шишиди:

—Нәвәси дејир ки, үрәји гысылырды. Белә һавада адамын үрәји гысылмасын, нә еләсин?

Күндүз Кәримбәјли күлүмсәди:

—О бахыр адамына.

Прокурор Дадашлы:

—Орасы да дүздү,—деди вә сөзүнә давам етди.—Евләриндән һадисә јеринәчән тәхминән он беш-ијirmi дәгигәлик јолду.

Прокурор Дадашлы стулуң үстүндән галхыб собаја тәрәф кетдә вә сәлигә илә дүзүлмүш одун парчаларындан бирини көтүрүб собанын ичинә атды; тәзә одун парчасынын о саат алышыб јанмасы бирчә анын ичиндә кишинин кефини беш дә көкәлтди вә о:

—Вәласдир—деди.—Гиямәт јаныр.—Сонра собанын азғыны ачыг гојуб мизинә тәрәф кедә-кедә сорушду.—Сиз китабсәвәрләр чәмијјәтинин үзүсүнүз?

Күндүз өз мәшһур тәбәссүмү илә күлүмсәјиб:

—Әлбәттә—деди вә сонрақы сөзләр дә едә бил китабсәвәрләр чәмијјәти илә алагәдарыјмыш кими, әләвә етди.—Маһмуд Гәмәрлински илк дәфә иди бу рајона кәлирди?

Прокурор Дадашлы:

—Бәли!—деди.—Илк дәфә кәлирмиш.—Сонра мизин үстүндәки говлуғлардан бирини ачды.—Гәмәрлинскинин өлдүрүлмәси илә әләгәдар галдырылмыш чинајәт иши будур.

—Ичазә олар?

Прокурор Дадашлы:

—Әлбәттә, бујурун—деди вә бармағлары илә кичкаһыны овушдурду; көрүнүр, бу да әсәбиләшондә сакитләшмәк үчүн бир кичкаһ масажы иди вә јәгин һансы көһнә китаба исә бу бардә әтрафлы тәләмат јазылмышды.

Күндүз говлуғун ичиндәки сәнәлләри вәрәгләјә-вәрәгләјә сорушду:

—Гызыл саатыны көтүрүбләр?

Прокурор Дадашлы әлләрини кичкаһындан чәкиб деди:

—Һә. Көһнә гызыл гол саатыны көтүрүбләр. Бир дә портманатыны чыхарыблар чибиндән. Ичиндә нә гәдәр пул варыјмыш?—Мә'лум дејил. Нәвәси дејир ки, отуз-гырх манатдан артыг олмазды... Пенсия чачымыш, республика дәрәчәли...

Мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәјли бу дәфә әлиндәки сәнәди охуду:

—Гәмәрлински Фазил, ијirmi дөрд јашында, тарих мүәллими. Нәвәсидир, һә?

—Һә, нәвәсиди.—Прокурор Дадашлы бу сөзләри деди вә бирдән өзү өз фикирләриндән бирсләниб јумруғуну мизин үстүнә вурду; јуруғу чох әтли олдуғундан топ кими өз-өзүнә атылыб-душду.—Белә дә вичдансызлыг олар?! Бир инсаны вур өлдүр ки, гәпик-гуруш газаначагсан! Бир көһнә гызыл саат, отуз манат да пул!

Күндүз Кәримбәјли исә говлуғун ичиндәки фотолары бир-бир көздән кечирди.

Фотоларда үзүстә сәкијә сәрилмиш кишинин шәкли иди.

Күндүз көзләрини фотошәкилләрдән чәкиб деди:

—Бајаг сиз изә дүшмәјинизи дејирдиниз...

—Һә, мәнимчүн шәхсән мә'лумдур мәсәлә... Бурда бири вар.

Имаш дејәрләр адына, Анасанын әмчәјини кәсанди! Онуң ишиди бу!

—Дәлилләриниз нәдир?

—Маһмуд Гәмәрлински Бакыдан кәләндә Имаш вағзалда имиш. Кассаның габағында дајаныб көзләрини онлардан чәкмирмиш. Кас

дејир буну. Амма өзү даныр. Горхур ки, сорушум ондан; а оғру Имаш, о чүр гарда-боранда, кечә вахты вағзалда нә ишин варды?

Бир јерә ки, кетмәјәчәкдин... Нә чаваб версин? Десин ки, јолдаш прокурор, шикара чыхмышдым, ов ахтарырдым?

—Башга дәлилләриниз дә вар?

—Вар.

Күндүз Кәримбәјли прокурор Дадашлыја бахды, јә'ни ки, һансылардыр?

Прокурор Дадашлы:

—Ијirmi једди или јаратдығы интуисија, јолдаш мүһүм ишләр мүстәнтиги—деди.—Имашын көзләринә бахырам вә һисс едирәм ки, бу ачлафды, багышлајын, гәпик-гуруш үстүндә адам өлдүрәнди! Ики дәфә оғурлуг үстә дустар јатыб.

—Өзү нә дејир?

—Өзүлә һәлә үстүөртүлү данышырам. Кассирлә дә үзләшдирмәшәм һәлә. Дүздү, евләриндә јохлама апармышам, амма саатла портманат тапылмајыб... Һарда кизләдиб, аллаһ билир! Амма аллаһа инанарам һа...

Күндүз Кәримбәјли күлүмсәјиб бир сөз демәди. Прокурор Дадашын сөзүнә давам етди:

—Ејби јох, тапары!.. Бычағы сапына гәдәр јерндибләр. Јаранын булуғу он једди сантиметрдир, тәсәввүр едирсиз? Гәмәрлински һүнүр адам иди. Кәрәк Имаш кими бој-бухунун олсун ки, белә вәһшилири бачарасан.

Күндүз фотолары говлуға гојуб јени сәнәд көтүрдү вә бу сәнәди көздән кечирдикдән сонра сорушду:

—Експертиниз тәчрүбәли јолдашдыр?

—Тибб институтуну бу ил битириб, кәлиб. Ағыллы оғланды. Бир дә бу, бурда һәр шеј кор-кор, көр-көрдүр дә...

—Онуңда көрүшмәк истәјирәм.

—Инди?

Күндүз саатына бахды:

—Јох, кечди инди, сонра бир јердә сөһбәт едәрик. Иш вахты уртарыб даһа...

О, говлуғу өртүб ајаға галхды вә бирдән-бирә өскүрмәјә башлады. Прокурор Дадашлы сәјфи ачарла бағлајыб она тәрәф јахынлашды:

—Сојугламысыз дејәсэн?

—Һә, дејәсэн бир балача сојугламышам.

—Белә һаваныңкы оду ки, һеч бир дәрдин-сәрни олмаја, отурасан өзүңчүн собанын ғырағында, габағына да бир галаг китаб јығасан! Бизим гонаг евинин дә собасы јахшы јаныр.

—Узагды бурдаң?

—Јох, чаным. Бизим бу рајон балача јерди, бурда нә узаг, нә ахын?! Гонаг евинин бағбаны Фәттаһ дајы да јахындакы китаб мағасынын көзәтчисиди.

Онлар үз-үзә дајанмышды. Һәркаһ бүтүн јер үзүндә көркәминә һәрә бир-бириндән ән чох фәргләнен ики нәфәр вардыса да мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәјли илә прокурор Дадашлы иди. Бир һәддән артыг көк, башынын түкү төкүлмүш вә әлли дөрд, әлли беш јашы олса да јашындан јашлы көрүнән, амма сәлигә вә зөвглә ара кәстјүм, гара чәкмә, ағаппаг көјнәк кејмиш, ғырмызы күллү иди галстук тахмыш бир киши, о бири исә ортабојлу, чәкиси гајдада, һәбүд тохунмуш јун чөмпер вә «чинс» шалвар кејмиш, јашындан чох һаван көрүнән бир оғлан; доғрудан да һеч кимин ағына кәлмәзди ки,

бу оғлан Азербайжан ССР прокурору янында мұһүм ишләр мүстәнтиги, әдијјә мушавири вә прокурор Дадашлы демнишкән, һәм дә Күндүз Кәримбәјлидир; он нәфәрдән доғгузу дејәрди ки, футболчулар

4.

Күндүз Кәримбәјли илә Дадашлы прокурорлуғун бинасында бирликдә чыхдылар вә Дадашлы һаванын дилхорчулуғундан үз-көзүнү туршудуб илјасасын көзүнүн үстүнә чәкди, сонра китаб мағазасына тәрәф бахыб баркдән:

—Ахшамын хејир, а Фәттаһ дајы,—деди.

Китаб мағазасынын гаровулчусу күчәннин о бири тәрәфиндән:

—Ахшамын хејир,—дејә чаваб верди.

—Бир бу тәрәфә кәлсәнә...

Фәттаһ дајы кәтилдән галхыб сырыглысыны дүмәләјә-дүмәләјә күчәни кечди вә онларын јанына кәләндә тәзәдән деди:

—Ахшамыңыз хејир.

Күндүзлә бәрәбәр прокурор Дадашлы да киши илә икинчи дәрәҗә саламлашды вә јәгин ки, белә бир һавада күчәдә ајағ үстә чох дајанмамағ үчүн бирбаш матләбә кечди:

—Бақыдан гонағ кәлиб бизә, а Фәттаһ дајы, гонағ евиндә гәлә чағ.

Фәттаһ дајы гонаға бахды:

—Лап әчәб еләјәчәк!—деди.—Көзүмүз үстә јери вар.

Дадашлы бу дәрәҗә дә Күндүз Кәримбәјлијә мүрачигәт етди:

—Фәттаһ дајынын сөзләринә гулаг асмағ тәзәдән бир университет гуртармағ кими шејди. Өзү дә гонағ евинин һәм бағбаныды, һәм администратору, бир сөзлә, бизим гонағ еви бу кишијә бахыр. Өзү дә елә аиләси илә орда јашајыр.

Ағсачлы, ағсаггал бу шүмшад кишин, көрүнүр, мұһүм ишләр мүстәнтигинин дә хошуна кәлмишди.

Прокурор Дадашлы Фәттаһ дајыја деди:

—Гонағы елә индичә апар раһатлансын бир аз. Иши чохду. Китабларындан да горхма, һеч нә олмас, тез гајыдарсан.

Фәттаһ дајы да гәлјаныны түстүләдә-түстүләдә күлүмсәјиб:

—Горхағ күндә јүз јол өләр, икид өмрүндә бир дәрәҗә—деди.—Һә дән горхачағам?

Фәттаһ дајынын бу сөзләри, прокурор Дадашлыја ләззәт елән вә о, күлүб деди:

—Көрдүнүз ки, беләди бизим бу Фәттаһ дајы. Бујурун мәнни машыныма.

Күндүз Кәримбәјли деди:

—Пијада кетсәк јахшыды.

—Вах, бу јердә башга-башга адамларығ. Пијада кетмәклә арағ јохду мәним. Јахшы, сиз кәдин динчәлин. Сабаһдан бизим ишчиләр дә милис дә һазырды гуллуғунузда. Әлимиздән нә кәлир!.. Билярам, сизин чохлуғла араныз јохду, амма нә лазымса, биз һазыр.

Күндүз, Дадашлынын әлини сыха-сыха:

—Буну да һүгүғ фәкүлтәси дејир?—сорушду.

Прокурор Дадашлы:

—Еләдир ки, вар!—деди.

Онлар худаһафизләшиб ајрылдылар. Күндүз Кәримбәјли Фәттаһ дајы илә бирликдә сәкијә үзүшағы аддымламаға башлады, прокурор Дадашлы илә сәһәрлән бәри ону көзләјән «ГАЗ—69»а тәрәф кетди вә бирдән нәсә чох мұһүм бир шеј хатырлајыб кери чеврилди, күлүмсәјә-күлүмсәјә архадан Күндүзү сөсләди:

—Аз гәлә јадымдан чихачағды сизә дејим! Бах е, бир!

Күндүз Кәримбәјли ајағ сахлајыб прокурор Дадашлыја тәрәф дәнду.

Прокурор Дадашлы деди:

—Шејх Маһмуд Шәбүстәринин гијамәт бир әлјазмасыны тапмышам, чох надир шејдир, XVI әсрдән бу тәрәфә дејил! Сизә көстәрәрәм китабханама бәханда.

Бу саат Күндүзүн беләчә күлүмсәјәнин прокурор Дадашлы јәгин ки, фејзијаблығ кими гијмәтләндирди.

Күндүз:

—Мүтләг!—деди.

Прокурор Дадашлы јүз отуз килоја јарашмајан бир чевикликлә «ГАЗ—69»а минди вә машын кәлиб Күндүзкилин јанындан кечәндә гапынын шүшәсиндән она әл еләди.

Фәттаһ дајы гәлјанынын башыны овчуна алыб дәриндән гуллаб вара-вара бир балача ирәлидә аддымлајырды. Күндүз Кәримбәјли јенә дә исти јердән чыхдығы үчүн күркүн бојуну галдырыб үшүјә-үшүјә Фәттаһ дајынын јанынча кедирди вә чәкмәләри су чухуруна дүшмәсин дејә көзләрини ајағларынын алтындан чәкмирди.

Фәттаһ дајы гәлјаныны ағзындан көтүрмәјәрәк башынын ишарәсилә бир аз ирәлини көстәрди:

—Буду һа бах, бурады.

Күндүз тәәччүблә Фәттаһ дајыја бахды. Фәттаһ дајы гәлјаныны түстүләдә-түстүләдә тәмкиннини позмајыб:

—Ај бачыоғлу,—деди.—балача рајонду бизим рајон. Һәм дә дејибләр ки, ијнә торбада галмаз. Сакит јерди буралар, инди илин дүз вахтында бу бојда бир әһвалат!.. Мүәллимин бабасынын өлдүрүлмәјини дејирәм...

Күндүз Кәримбәјли Фәттаһ кишинин көстәрдији јерә чатанда ајағ сахлады вә көзләрини гыјыб атрафа бахды.

Бура рајонун ади күчәләриндән иди. Күчәбоју бирмәртәбәли, икимәртәбәли биналарын һәјәт һасары узанырды вә һәр он беш-ијирми аддымдан бир рәнкбәрәнк дарвазалар артығ алагаранлығда күчлә сезилди.

Күндүз Кәримбәјли бир нечә дәрәҗә өскүрдү вә күркүн ичиндә даһа да бүүзүшду.

Фәттаһ дајы:

—Кедәк, бачыоғлу, кедәк,—деди.—Өзүнү сојуға вермисән дејәсән...

Мұһүм ишләр мүстәнтиги Фәттаһ дајынын сөзләрини ешитмирмиш кими, дајандығлары сәкијә битишик һасарын дарвазасына тәрәф ишарә едиб сорушду:

—Бура кимин евиди?

Фәттаһ дајы да елә бил бу тәрәфләрин гонағы иди, әввәлчә о, да дарвазаја тәрәф бојланды, сонра деди:

—Бура?.. Бура Фатма арвадын һәјәтиди.

—Нәчиди Фатма арвад?

Фәттаһ дајынын гәлјаны сүмүрән додағлары гачды:

—Нәчи олачағ, гијбәтчи.

Күндүз Кәримбәјли дә күлүмсәди:

—Кимлә галыр бәс бурда?

—Бир кәдәс вар, шоферди, онунла...

—Ады нәди оғлунуи?

—Чәби.

Күндүз Кәримбәйли жөнө нә исә сорушмаг истәди, амма бу дәфә өскүрөк она мачал вермәди вә о, өскүрдүкчә Фәттаһ даҗы ачыг-ашкар нараһат олуб:

—Сојугламысан мөһкәмчә—деди.—Кәл, кәл кедәк. Аллаһ кәримди, бәлкә һава дүзәлди сабаһ. Инди кедәк, динчәл бир аз.

Күндүз Кәримбәйли бир-иһи дәфә дә өскүрүб:
—Бир—деди,—дејирмиш ки, борчун ичиндәјәм. Дејибләр ки, фикир еләмә, аллаһ кәримди. Дејиб мәсәлә бурасындады ки, елә Кәримә дә борчлујам...

Күндүз Кәримбәйли бу сөзләри дејиб күлүмсәди вә јөнә дә өскүр мәјә башлады. Фәттаһ даҗы бу дәфә онун голундан тутуб:

—Кетдик, кетдик—деди.—Кәримин борчу галсын сабаһа.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги дә:

—Кетдик—деди.—Амма бирбаш сизә јбх, Фәттаһ даҗы, Фазил Гәмәрлински јашајан евә, сонра сизә.

Фәттаһ даҗы сојугламыш гонағын бу сөзләринә лап үрәкдән е'тираз етди:

—Јох, бу олмады, гонаг. О ев рајонун о башындады, гонаг евә бу бири башында!..

—Һавадан горхурсан, Фәттаһ даҗы?

Фәттаһ даҗы бу дәфә һирсләнди вә гәлјаны ағзындан көтүрүб:

—Һавадан горхурам, а киши!—деди.—Сәндән горхурам, сәндән! Чаванлығына салма. Өзүн дә һаваны дејишмисән. Сәни дә Бакыда көзләјән вар јәгин?

Мүһүм ишләр мүстәнтиги күркүн ичиндә бүзүшдү:

—Буну лап үрәјимдән дедин, Фәттаһ даҗы. Јаман тәләсирәм Бакыја! Билирсән нијә? Гызымын ад күнүдү үч күндән сонра..

Фәттаһ даҗынын ачыгы сојумушду даһа:

—Бөјүк гыз олсун! Ушагды јәгин..

—Чох сағ ол, он јашы тамам олур. Он јаш да ки, билирсән дә Фәттаһ даҗы, јубиледи. Кетдик?

—Гонаг евинә?

—Әввәлчә Фазил мүәллимин јашадығы евә тәрәф, сонра дә евимизә.

Фәттаһ даҗы дејәсән даһа јәгин еләди ки, Бакыдан кәлән бу гонагы фикриндән дашындырмаг чәтин мәсәләди, башыны булајыб јөнә дә бир аз ирәлидә јанпөртү аддымламаға башлады.

Јаваш-јаваш һава тамам гаралырды даһа вә бу алагаранлыг ичиндә тахтапушларын бачасы түстүләдикчә елә бил, бајырын сојугу бир аз да артыг тә'сир едирди. Пәнчәрәләр бир-бир јанырды вә мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәйли Фәттаһ даҗынын јанынча аддымлаја-аддымлаја кирпикләриндән сулу гарын дамчылары сүзүлән көзләрини гыјыб түстүләјән бачалара, ишығы јанан пәнчәрәләрә бахырды, сонра да ајаглары су чухуруна дүшмәсин дејә башыны ашағы дикирди.

Фәттаһ даҗы да гәлјаныны түстүләдә-түстүләдә елә бил өзү-өзүлә данышармыш кими:

—Беләдир дүнјанын ишләри—деди.—Ағсаггал јашында дуруб кәләсән нәвәнә баш чәкмәјә, бир намәрд сәни ганына гәлтан еләсин ки, он беш көпүк хејир көрәчәк... Ај көрдү, һа!.. Зәһримар олуб төкүләчәк буриундан..

—Дүнјанын ишләри дејил бу, а Фәттаһ даҗы, адамларын ишләриди..

—Дүнја да елә адамларды дә, бачыоғлу!.. Инсана чәми мәхлуғатын әшрафи дејибләр! Инди көр бу чәми мәхлуғатын әшрафи олан

инсан, һәрдән нечә ојун чыхарыр... Олачаға чәрә јохду, бу дүздү. Ки-мин алһында нә јазылыбса да оду. Өлүмүн дә писи-јахшысы јохду, бу да дүздү, өлүм өлүмдү. Амма вәзни вар өлүмүн, учузлуғу јандырыр адамы!..

Фәттаһ даҗы аддымлаја-аддымлаја пис адамларын гарасына дејиндикчә, һава да тамам гаралды—рајона кечә дүшдү даһа вә елә бил сулу гар да фүрсәти фотә вермајиб бәркиди; Күндүз Кәримбәйли дә даһа тез-тез өскүрдү вә шәһәрдән кәлән бу гонаг өскүрдүкчә Фәттаһ даҗы башыны булады:

—Сәнинки бу саат оду ки, евдә отуруб моруг мүрәббәсијлә чај ичәсән..

Күндүз өзүнү сахлаја билмәјиб:

—Һә,—деди,—бу саат моруглу чај дәрманды.

Фәттаһ даҗы гаранлыгды диварлары ағаран икимәртәбәли евин дарваза гапысы ағзында ајаг сахлады вә икинчи мәртәбәдә ишығы јанан пәнчәрәјә ишарә еләјиб деди:

—Буду, бурда олур.

Күндүз Кәримбәйли бојуну күркүн ичинә гысыб ишыг кәлән пәнчәрәјә бахды.

Бир мүддәт динмәз дајандылар вә бу мүддәт әрзиндә кетдикчә бәркијән сулу гарын шырылытсы ичиндә бир-биринә гатышан адам сәсләри ешидилди; сәсләр ишығы јанан пәнчәрәдән кәлирди вә бурасы да ачыг-ашкар һисс олунду ки, иһи нәфәр бир-бирилә һөчәтләшир.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәйли дә, Фәттаһ даҗы да пәнчәрәдән кәлән сәсләрә гулаг асды. Сөзләри ајыр д етмәк мүмкүн дејилди, амма бир шеј мә'лум иди: ичәридәки мүбәһисә кет-кедә гызышырды.

Фәттаһ даҗы гәлјаныны түстүләдә-түстүләдә деди:

—Дејәсән вахтында кәлмәмишик..

Күндүз Кәримбәйли көзләрини пәнчәрәдән чәкмәјиб:

—Ја да ки, лап вахтында кәлмишик!—деди вә сәһәрдән бәрики јумшаг данышығына јарашмајан бир гәтиликлә әләвә етди.—Сән кет, Фәттаһ даҗы, мән сонра кәләчәјәм.

Фәттаһ даҗы баша дүшдү ки, е'тираз етмәјин јери дејил; бу гонагын исланмыш чүчә кими үшүмәји дә көзкөрәти кәсмишиди.

—Бәлкә көзләјим сәни бурда?

—Јох, нијә көзләјирсән, кет.

—Бәс бизи нечә тапачагсан?

—Тапарам. Мүәллим јола салар мәни.

—Нејпәк. Елә мәктәблә үзбәүз олуруг..

Фәттаһ даҗы гәлјаныны түстүләдә-түстүләдә кери чеврилди вә јаваш-јаваш узаглашараг гаранлыг ичиндә итди.

Күндүз дарвазанын кичик гапысына дөјмәк истәди, амма гапы ачыг иди. О, ичәри кирәндә һәјәтин ашағы башындакы ит дамындан гулағкәсик јекә бир көпәк чөлә сычрајыб һүрмәјә башлады; бојну эңчирди олмасады, ишләр хараб олачагды; биринчи мәртәбәнин артирмасындан кәлән ишыгды итин көзләри пар-пар парылдады.

Јашлы бир арвад биринчи мәртәбәдәки евин гапысына аралајыб белә бир һавада нә гәдәр мүмкүнүдүсә бир елә дә башыны бајыра чыхарыб сәсләди:

—Кимди ә, орда һејлә?

—Фазил мүәллимин јанына кедирәм.

Арвад бу дәфә итә тәрәф чымхырды:

—Кири!

Ит о саат сәсини кәсди вә елә бил бу арвадын чымхырмағыны көзләйрмиш кими, гуруғуну булаја-булаја тез-тәләсик дә дамына кирди.

Күндүз тахта пилләкәиләрлә икинчи мәртәбәжә галхыб шүшәбәндин гапысына јахынлашды. Ичәридән кәлән сәсләр инди ајдын еши дидди:

— Мән сәнүнчүн балача бәбә-зад дејиләм ки, горхудасан мән!

— Билмирам, бәбәсән, ја нәсән, буду дејирәм сәнә, исланмышын јағышдан горхусу јохду, сырға елә, ас гулағындан, әкәр нахәләфлик еләсән: төкәчәјәм јерә бағырсағларыны!

— А киши, нечә адасан сән? Адам дили баша дүшмүрсән? Нијә дуруб кәлмисән үстүмә?

Мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәјли иш хатирина дә олса, гапы далаында кизләниб башгаларынын данышығына гулағ асмағы јәгин ки, хошламырды; әлини күркүнүн чибиндән чыхарыб гапыны тыгғылатды.

Әввәлчә бир сәкиклик чөкдү, сонра ичәридән сәс кәлди:

— Неч нә лазым дејил, Ајна хала!

Күндүз гапыны бир дә дөјдү.

— Нәди ахы?— сөзүлә гапынын ачылмасы бир олду вә гапыны ачан оғлан танымадығы бу гонаға бахыб сорушду:— Ким лазымды?

Күндүз әјиндә сырыглы отағын ортасында дајанмыш гырх беш, әлли јашларында кишијә бахыб гаршысындакы чаван оғландан сорушду:

— Фазил мүәллим сизсиниз?

— Бәли, мәнәм.

— Сизинлә бир балача ишим вар.

Фазил мүәллим сырыглылы кишијә өтәри бир нәзәр салыб Күндүзә јер көстәрди;

— Кәлин ичәри, бујурун, әјләшин.

Күндүз Кәримбәјли ичәри кирди вә отаг исти олдуғундан Фазилни көстәрдији стула тәрәф кедә-кедә күркүнү чыхартды, үзәриндән су сүзүлә портфели стулун јанында јерә гојуб отурду вә күркү дизләринин үстүнә салды.

Сырыглы кејмиш киши гонаға тәрәс бир нәзәр салыб Фазил мүәллимә бахды вә хүсуси бир тәләффүзлә:

— Мән кетдим!— деди.— Лазым олса кәләчәјәм јенә!

О, гапыдан чыханда Фазил мүәллим дәриндән нәфәс алыб Күндүзә тәрәф чеврилди:

— Бағышлајын, елә билдим ки, јенә Ајна халады, сорушур ки, нә лазымды. Ев јијәсини дејирәм... Кирајәнинишнәм мән бурда.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги дизләринин үстүндәки күркүн дөш чибиндән вәсигәсини чыхарыб Фазил мүәллимә көстәрди:

— Маһмуд Гәмәрлинскинин иши илә әлагәдар сизә әзијјәт ве рирәм.

Фазил мүәллим гапынын јанындакы көһнә мешин диванда отурду вә лап үрөкдән кәлән бир јанғы илә:

— Киши јаман кетди!— деди.— Мәнним үстүмдә кетди!

— Сизин үстүнүздә нијә?

Фазил мүәллим Күндүз Кәримбәјлијә бахды вә аичаг Күндүз Кәримбәјлинин сәзә биләчәји бир тәрәддүлдән сонра деди:

— Мән олмасајдым нә иши варды бурда?

Күндүз дизләринин үстүндәки күркү сүрүшмәјә гојмајыб сорушду:

— Нәјә көрә кәлмишди ки, бура?

Фазил мүәллим дивандан галхыб она јахынлашды вә күркү көтүрүб:

— Гојун асым,— деди.— Јашды, гурусун бир аз.

О, күркү гапынын архасына вурулмуш мисмардан асыб јенә дә бајагкы јериндә отурду.

— Мәни көрмәјә кәлмишди дә...

— Буву ифадәниздә охумушам.

Фазил мүәллим тәәччүблә мүһүм ишләр мүстәнтигинә бахды, јәни ки, охумусунузса нијә тәзәдән сорушурсунуз?

— Сизин доғма бабанызды, һә?

Фазил мүәллим әлини ағзына апарыб ушаг кими баш бармағынын дырнағыны диши илә кәмиртдијә-кәмиртдијә:

— Намысыны демишәм дә. Протокола јазыблар намысыны...

— Мәнимлә данышмаг истәмирсиниз?

Фазил әлини ағзындан чөкмәдән:

— Нијә истәмирәм? Доғма бабамды, әлбәттә... Атам мүһарибәдә өлүб, тәк оғлу иди. Ики нәвәси варды, бири мән, бири дә мәнним бачым. даһа неч кими јох иди. Бачым мәндән бөјүкдү. Бақыда әрдәди, өз аиләси вар. Бабам тәк галырды.— Фазил мүәллим әлини ағзындан чәкиб голларыны дөшүндә чарпазлады.

— Бачыныз бабанызын дәфинә кәлмишди?

— Кәлмишди, әлбәттә. Чох гала билмәди, көрпә ушағы вар...

— Габаг бир јердә јашајырдыныз?

— Һә. Уинверситети гуртарандан сонра мәнним тәјинатымы вердиләр бура.

— Нә вахт?

— Ил јарымды бурдајам.

— Бақыја кедиб-кәлирдиниз? Бабанызы јолухмаға?

— Һә, әлбәттә. Бизсиз дәрхырды јаман...

— Ахырынчы дәфә нә вахт кетмишдиз Бақыја?

— Ајын ијирми икисиндә, шәнбә күнү, дәрсләр гуртарандан сонра.

— Базар күнү дә орада галдыз?

— Һә. Кечә чыхдым Бақыдан, базар ертәси кәлиб чатдым дәрә.

— Демәли, сиз ијирми үчүндә Бақыдан чыхмысыныз. Ијирми дөрдү кечиб, ијирми бешиндә бабаныз бура кәлиб. Чәми бирчә күн кечәндән сонра тәзәдән сизи көрмәк үчүн бура кәлиб?

Фазил мүәллим Күндүз Кәримбәјлијә бахды, сонра ики әли илә дә үзүнү тутуб башыны ашағы салды вә бу дәфә өзүнү сахлаја билмәјиб ритгәтә кәлди:

— Мәнним үстүмдә кетди киши!— деди.— Мәнним үстүмдә!

Күндүз Кәримбәјли бәркдән өскүрдү, өскүрәји даһа боғаздан јох, халис синәдән кәлирди вә белә мәлүм олурду ки, өзүнү әмәлли-башлы сојуға вериб. О, өскүрә-өскүрә ајаға галхыб гапыдан асылмыш күркүнүн чибиндән дәсмал чыхартды вә дәсмалы ағзына тутуб бир даһа өскүрдүкдән сонра деди:

— Мәнә бахын, Фазил мүәллим! Әкәр истәјирсинизсә ки, бабанызы өлдүрән адам, ја да адамлар чозаларына јетсинләр вә бу мәсәлә тез һәлл олунсун, нә билирсиниз, намысыны дејин, неч нә кизләтмәјин. Биләдим кизләнпач ојнамаг вахтымыз чохдан кечиби! Сизи мүтләг прокурордуға чағырыб рәсми сорғу-суала тутмалыјам!

Фазил мүәллим башыны әлләринин арасындан галдырыб тәәччүблә гонаға бахды, елә бил ки, ондан белә сәрт данышыг көзләмирди; сонра деди:

— Буларын бир-биринә дәхли јохдур.

— Нәжин?

— Мәним мәсәләмлә бабамын өлдүрүлмәсинин.

— Сизин һансы мәсәләнинин?

Фазил мұәллим әлләрини үзүндән чәкиб бармагларыны «сындырды» вә башыны диванын архасына сөйкәйиб гызармыш кәзләрини тавана зилләди; яғин баша дүшдү ки, бу чағрылмамыш гонаг Наваҗы җерә адамдан әл чәкән деҗил, ачмалыды сандығы, төкмәлиди памбығы.

— Бабам мәним ишмән үчүн кәлмишди...

Мүһүм ишләр мүстәнтиги еҗни сәртликлә сорушду:

— Сизин һансы ишиниз үчүн?

Фазил мұәллим аҗаға галхыб пәнчәрәҗә јахынлашды вә шүшәнини архасындакы гаранлыға баха-баха:

— Оисуз да бу раҗонда һеч нә кизләтмәк мүмкүн деҗил.— деди, сонра кәзләрини пәнчәрәдән чәкмәҗәрәк сыхыла-сыхыла әләвә етди.— Мәним Бақыда нишаным вар. Бабаларымыз ушаглыг досту олублар... Һәлә университетдә охуҗанда нишанланмышдыг... Мән кәлдим бура, о галды Бақыда... Бура кәләндән сонра...— Фазил мұәллим сөзүнә давам едә билмәди: яғин бу саат өзүнү дүнҗанын ән наголаҗ вәзиҗәтиндә олан бир адам һесап едирди.

Күндүз Кәримбәҗли она көмәк етмәк истәди:

— Гыз башгасыны...

Фазил мұәллим кәзләрини пәнчәрәнин шүшәсиндән чәкмәҗәрәк онун сөзүнү кәсди:

— Јох, гыз башгасыны жох, мән башгасыны...

Араҗа сүкүт чөкдү. Күндүз дәсмалыны күркүн чибинә гоҗуб пәнчәрәҗә јахынлашды:

— Кечәләр гаранлыг олур раҗонууз,— деди.— Күчәләрдә ишыг аздыр.

Фазил мұәллим, көрүнүр, башладығы сөһбәти тез дә гуртармаг истаҗирди:

— Рус дили мұәллимәсидир. Сәадәтдир ады... Бабам разылыг вермирди, деҗирди ки, јахшы иш көрмүрсән, киши белә иш тутмаз... Мән дә билирәм јахшы иш деҗил бу, амма адамын өзүндән асылыды бәҗәм? Адам өзү билир ки, нә олачаг? Чаван ушаглардыг, нишанламышдылар бизи, елә билирдик ки, истаҗирик бир-биримизи, амма сонра мә'лум олду ки, ушаг ишләриди бу, истамирик бир-биримизи...— Фазил мұәллим өзү өз сөзләриндән әсәбиләшәрәк јаваш-јаваш сәсини галдырды.— Сонра мә'лум олду ки, мән башгасыны истаҗирәм!.. Кетдим кишини баша салым. Јох, деди, кәрәк өзүм кәлиб көрүм ки, нә мәсәләди бу! Тәрс иди јаман!.. Бир шеҗ ки, беҗиннә батды, чыхармаг олмазды... Хасиҗәти белә иди, евдә дә, ишдә дә...— Фазил мұәллим кәзләрини шүшәдән чәкиб јаһында даҗанмыш Күндүзә бахды.— Вахтилә о да сизин бир нөв коллеганыз иди... Габаглар раҗонларда милисдә ишләҗәрди, милис рәнси... Һәлә биз жох идик о вахтлар... Сонралар тәгаүдә чыханачан башга ишләрдә ишләҗирди... Гулдурлара, гачаглара чан вермәҗиб, амма бир саат оғрусунун бычагынын гурбаны олду...

Өскүрәк јенә дә Күндүз Кәримбәҗлини боғду.

Фазил мұәллим пәнчәрәдән аҗрылыб сорушду:

— Бәлкә Аҗна халаҗа деҗим чаҗ кәтирсини?

— Јох, чох сағ олун, кетмәк истаҗирәм.— Бу сөзләри деҗән адам артыг јенә дә әввәлки хошрафтар гонаг иди.— Бағышлаҗын, бир-ики суал да вермәк истаҗирәм... Гыз билирди ки, бабаныз бу ишә разы деҗил?

— Һансы гыз?

— Бурадакы мұәллимә, Сәадәт.

Фазил мұәллим башы илә тәсдиг едә-едә:

— Билирди!— деди.

— Бура кәлмәҗини дә билирди?

— Јох, она демәмишдим.

— Бәс кимә демишдиниз?

Фазил мұәллим бир аз сусдугдан сонра чаваб верди:

— Имаша. Сәадәтин гардашы... Бөҗүк гардашы...

Күндүз Кәримбәҗли гапыҗа јахынлашыб күркү мисмардан алды вә кеҗинә-кеҗинә сорушду:

— Бабанызы гаршыламаға тәк кетмишдиниз?

— Бәли.

— Јолда һеч кимә раст кәлмәдиниз?

— Јох.

— Бирбаша бура кәлдиниз?

— Һә.

— Кәлән кими дә евдән чыхды?

— Һә.

— Ниҗә?

— Билмирәм, үрәҗи гысылды, ја нә олду... Бирдән-бирә тутулмушду јаман. Палтосуну да чыхармаҗыб беш-алты дәҗигә отурду, бәлкә он дәҗигә... Сонра деди ки, чыхырам күчәҗә. Нә гәдәр еләдим, олмады. Мәни дә гоҗмады ки, јанынча кедим. Деди ки, бир аз һава алыб гаҗыдачағам...

— Јолда, ја да евдә олдуғу вахт сиздән бир шеҗ сорушмады?

— Јох, сорушмады.

— Лап дәҗиг?

Фазил мұәллим бир аз фикрә кетди, сонра деди:

— Сорушду ки, ев јиҗәсиндән разыҗам, ја жох? Дедим ки, јахшы адамды, Аҗна хала.

— Вәссалам?

— Һә.

— Јолда да?

— Јолда да һеч нә сорушмурду. Әввәлчә кефи пис деҗилди. Деҗирди ки, шәһәрдән сонра буралар адама ләззәт еләҗир, машынларын түстүсү, һәр тәрәфин асфалты безикдириб мәни... Сонра даһа бир сөз де-мәди...

Күндүз портфели көтүрүб гапыны ачмаг истаҗәндә әл сахлады вә ахырынчы суалыны верди:

— Бурадакы киши Имаш иди?

Фазил мұәллим тәәччүблә Күндүз Кәримбәҗлиҗә бахды:

— Һә, о иди. Нә билдиниз?

Мүһүм ишләр мүстәнтиги күлүмсәҗиб чижинләрини чәкди.

Фазил мұәллим дә чарпаҗынын башына салдығы палтосуну көтүрүб кеҗинә-кеҗинә деди:

— Сизи өтүрүм...

5.

Раҗон евләринин јаш тахтапушлары гаранлыгда ишылдаҗырды; сулу гар елә һеҗ јағыр, јағырды. Дәмир, кирәмидли тахтапушлардан сүзүлүб төкүлән, новалчалардан кәлән су сел кими күчәләрдән ахырды. Раҗонун ишыглары јаваш-јаваш сөнүрдү вә бу гаранлыг ичиндә, бу кимсәсизликдә күчәләрдәки тут, гоз, сөҗүд ағачларынын чылпаг көркәми адамы даһа да үшүдүрдү.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәҗли балача elektrik плитәсинин јанындакы тахта кәтилдә отуруб чәрәјандан ғыпгырмызы

гызармыш мәфтилләрә бахырды; бу балача електрик плитәсіндән күчлө сезиләчәк бир илгым галхырды. Вә елә бил ки, бу илгым баҗарын сојуғундан вә үмумијәтлә, дүнјанын бүтүн әбләһ ишләриндән шикајәт едирди.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги күркү чижиннә салмышды вә чөлүн әһләтәкән һавасындан сонра јәгин ки, бу саат бу плитә истисинин, бу балача отагдакы худманлилин ајры ләззәти варды; амма бурасы да һиссә олунурду ки, онун көзләри плитәнин гызармыш мәфтилләринә бахырдыса да, фикри башга јерләрдә долашырды.

Пәнчәрәнин габағындакы кирдә мизин үстүндә гәнд, мүрәббә, балача чәјник вә бир армуду стәкан варды. Пәнчәрәнин пәрдәләри араланмышды вә шүшәнин бајыр тәрәфинә чырпылан сулу гардан билинирди ки, бу һава һалә дүзәлән шәј дејил.

Фәттаһ дајы әлиндә балача бир торба ичәри кирди:

— Јатмамышдан әввәл бир банкалыјам сәни кәрәк, бачыоғлу...

Күндүз Кәримбәјли банка дәскаһынын ләззәтини әввәлчәдән һиссә едә-едә күлүмсәди вә:

— Фәттаһ дајы,—деди,—пис өјрәдирсән һа, гонағы...

Фәттаһ дајы әлиндәки торбаны дәмир чарпајынын јанындакы алабәзәк сандығын үстүнә гојуб:

— Гонаг истәјәнин сүфрәси бош олмаз,—деди.—Дүздү, бу зәманәдә һеч ким ач галмыр, һәрәнин сүфрәсиндә бир шәј олур, ағ чәрәјин килосу отуз гәпјәди, гонаг да ки, умдуғуну јемәз, олдуғуну јејәр... Амма, бачыоғлу, бу өскүрәклә ки, о чүр јағышын алтында башладын ишини көрмәјә, таныдым сәни јахшыча! Билдим ки, сабаһ да белә едәссән, бири күн дә, о бирсикүн дә. Лап өмрүнүн ахырыначан... Дејибләр ки, јахшылыг елә ат дәрјаја, балыг да билмәсә, халиг биләр. Сәниндә евлә көзләјәнин вар!...

Күндүз Кәримбәјли ајаға галхыб күркү чарпајынын башына атды вә кәлиб чарпајыда отура-отура деди:

— Бир анам вар Бақыда, Фәттаһ дајы, елә бил сәнин дедикләрини јығыб бир-бир.

Фәттаһ дајы банкалары торбадан чыхарыб сандығын үстүнә дүздү.

— Сәнин кимиләри аз көрмәмишәм, бачыоғлу. Сизин хәмириниз ишлә јоғрулуб. Астанын иши галмаз, хәстәнин иши галар, дејибләр. Аста олмағына аста адама охшамырсан сән, амма хәстә олмағына хәстәсән. Мәним дә борчум буду ки, анан сәни нечә көндәриб бура, елә дә мән гајтарым сәни онун үстүнә. Нијә ки, мәним гонағымсан, башгасынын јох.—Сонра Фәттаһ дајы гапыја тәрәф чөнүб бәркдән чағырды.— Мүршүд!

Мүршүд гапыдан ичәри бојланды:

— Нәди, дәдә?

— Кәл көмәк елә мәнә.

Мүршүд ичәри кириб тәбии ки, чарпајыда отуран гонағы таныды.

Күндүз әлини узадыб онула көрүшдү.

— Ба!,—деди,—Мүршүд киши, сәнин гонағынаммыш ки...

Фәттаһ дајы тәәччүблә онлара бахды вә о саат да мәәләни башә дүшүб оғлуна ачыгланды:

— Јенә вағзала кетмишдин?

Күндүз Кәримбәјли әјниндәки чөпири чыхара-чыхара:

— Киши коллекционердир дә!—деди вә әли илә Мүршүдүн гыврым, гара сачларыны гарышдырды.—Коллекционер билирсән нәдир? Бир марка јығыр, о бири гәлјан јығыр, бир башгасы трамвај јығыр. Сән дә

һичка кағызы јығырсан. Коллекционер сизсиниз, сизә дејирләр...

Фәттаһ дајы балача дәмир чубуғун учуна памбыг долаја-долаја лап тәәччүбләнди:

— Трамвај һа!

— Нә, Фәттаһ дајы, һардаса бир милјонер вар, трамвај јығыр.

Фәттаһ дајы деди:

— Һарынлыгданды. Трамвај јығмаг да елә бир гызыл саатдан өт-

әдәм өлдүрмәк кими бир шәјди әслиндә... Бир шаһынын ики үзүдү...

— Сонра спирт шүшәсини дә торбадан чыхарыб ағыны ачды.—Тамам јүзүм кир јеринә. Банкалајандан сонра үстүнү басдырачам. Әслинә бахсан һеч кәрәк сабаһ да чыхмајасан ешијә...

— Елә шәј јохду, Фәттаһ дајы, сәнин банкандан сонра сабаһ көк гәјәмәт еләјәк!

Фәттаһ дајы башыны булаја-булаја күлүмсәди.

Күндүз үзүгојлу чарпајыда узанды. Фәттаһ дајы јорғаны белнә-нә онун үстүнә чәкиб јекә, дөјәнәкли әлләри илә Күндүздүн күрәклә-нәнин овхалады, сонра кибрити Мүршүдә вериб деди:

— Јандыр көрүм.

Мүршүд кибрит чөпүнү чәкиб јандырды, Фәттаһ дајы да јашына јушмајан бир чәддликлә әлиндәки дәмир чубуғун памбыглы учуну шпиртә батырыб јандырды вә банкалары бир-бир салмаға башлады.

— Нә, көр нечә тутур!.. Бачыоғлу, лап кефин истәјән сојугламысан

һа...

Күндүз голларыны һәр ики тәрәфдән јанларына узадыб, үзүнү он-нә тәрәф тутмушду. Күндүз Мүршүдә көз вурду. Мүршүд күлүмсәди.

Фәттаһ дајы банкалары салыб јорғаны лап јухарыјачан чәкди, сонра кәтилдә отуруб пенчәјинин чибиндән тәнбәки кирсәсини, гәлјаныны чыхартды.

Мүршүд сандығын үстүндә отурду.

Күндүз Кәримбәјли Мүршүддән сорушду:

— Нечә нәфәрсиз?

Мүршүд деди:

— Дөрд бачым вар, ики гардашым.

Күндүз күлүмсәди.

— Ордуду ки, бу, а Фәттаһ дајы!..

Фәттаһ дајы гәлјаныны јандырыб күлүмсәјә-күлүмсәјә башыны бу-ады, јә'ни ки, көрүрсән дә...

Күндүз Мүршүддән сорушду:

— Сән кичијисән?

— Јох, бир бачым мәндән бөјүкдү, галанлары һамысы кичикди...

Фәттаһ дајы гәлјаныны түстүләдә-түстүләдә бир ајағыны галды-рыб алтына гојду вә деди:

— Тез јејәнлә тез евләнән пешман олмаз, дејибләр. Јемәк һеч, ам-на евләнмәји дүз дејибләр. Мәним кими қеч евләнәндә нәвән јериндә-нәвән аталыг еләјәсән кәрәк... Дүздү, буну да дејибләр ки, субајлыг

олтанлыгды, амма мән бир солтанлыг көрмәмишәм... Һәмишә әһлмәт-лә кечиб өмрүм. Елә инди дә... Буралары силиб-сүпүрүрәм, бағ-бағат-ла мәшғул олурам, сәнин кими һөрмәтли гонағлара гуллуғ едирәм, ке-

ләр дә китаб дүканында гаровулчулуғ едирәм.

— Бәс һеч јатмырсан, Фәттаһ дајы?

— Јатмаг нәди, а сағгалы ағармыш?! Зарафатды бир ордунун әп-пәјини јетирмәк?.. Гу дејәндә су верәсән кәрәк, га дејәндә чәрәк.—Фәт-

таһ дајы гәлјанына дәрин бир гуллаб вурду.

Күндүз Кәримбәјли деди:

— Бојнумун јанындакы јаман көјнәдир, Фәттаһ дајы.

—Сојугу чэкиб чыхарыр дэ, чанындан. Вахты чатанда көтүрөчөжүм.

—Дарыхмырсан магазада?

Фэттаһ даҕы гэлжаныны түстүлөдө-түстүлөдө:

—Јох, бачыоғлу, дарыхмырам. Сизин вахтыныз оlanda киноја бахырсыныз, бунлары,—Фэттаһ даҕы Мүршүдэ ишарэ елэди.—телевизорун габагындан чэкмэк олмур. Маним кином да, телевизорум да кечиб кетмиш күнләрди, кәлирләр бир-бир көзүмүн габагына...—Фэттаһ даҕынын көзләри намә'лум бир нөгтәжә зилләниб галды вә киши елә бил ки, дүнианын бүтүн ишләрини јадындан чыхарыб сидги-үрәкдән деди.—Кечән күнә күн чатмас, чаласан күнү күнә!.—Сонра елә бил ки, јенә өзүнә гајытды.—Гајгы да ки,—Фэттаһ даҕы јенә Мүршүдә ишарә елэди,—көрүрсән дэ, кефин истәјән гәдәр...

Мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәјли сир-сифәтини гырышдырды:

—Јаман көјнәдир е, Фэттаһ даҕы...

Фэттаһ даҕы гэлжаныны ағзындан чыхарыб, бир аз ришхәндлә күлүмсәди:

—Ба, а киши, сәнин һеч давамьн јохмуш ки...

Фэттаһ даҕы јенә дэ гәлжаныны ағзына гојду вә бу дәфә пәнчәрәјә тәрәф бахды. Сулу гар пәнчәрә шүшәсини дөјәчләјирди, елә бил ки, бајырын сојугу бу исти вә худмани отаға сохулмаг истәјирди.

Күндүз Мүршүдә, сонра Фэттаһ даҕыја бахды вә сорушду:

—Имаш һарда ишләјир, Фэттаһ даҕы?

—Һансы Имаш?

Мүршүд дэ өз нөвбәсиндә сорушду:

—Сәадәт мүәллимәнин гардашы?

Күндүз јәгин ки, јенә банкаларын көјнәтмәсиндән сифәтини туршудуб:

—Һә,—деди.—Сәадәт мүәллимәнин гардашы.

Фэттаһ даҕы гәлжаныны түстүлөдө-түстүлөдө:

—Кәрәк һеч һарда ишләмәсин,—деди.

—Нижә? Хәстәди?

Фэттаһ даҕы бир мүддәт чаваб вермәди, сонра деди:

—Хәстә олмагына хәстәди, амма башга хәстәликди, хәстәлији...

Күндүз Кәримбәјли бир сөз демәјиб Фэттаһ даҕыја бахды. Фэттаһ даҕы:

—Адамларды дә...—деди.—Һәрәнин бир хәстәлији олур, бири ифлич олур, биринин көзү тутулур, бири дэ оғру олур. Бајаг дедији ки ми дә... Коллексион...

Мүршүд:

—Коллекционер,—деди.

Күндүз сорушду:

—Һансындаңды Имаш?

Фэттаһ даҕы кәтилдә гурчаланды:

—Бири ки, һарам чәрәк једи, көзүмүн дүшмәниди... Дүшмәниди көзүмүн! Һә, оғруду, оғру Имаш дөјәрләр она, анасынын әмчәјини кәсәнди...

Мүршүд деди:

—Сәадәт мүәллимә јахшы адамды.

Фэттаһ даҕы:

—Мешә чаггалсыз олмас,—деди.—Чамаатын тојугуну, индушкысыны, газыны, өрдәјини оғрады, једи-ичди, тәнбәһ еләднләр, бу дәфә...

...ишлады чамаатын гојунуну, инәјини, чамышыны оғрамаға, атыны оғрамаға, тутдулар, нечә ил јатды, инди чыхыб бир-ики ајдыр, ишләмир...

Мүршүд деди:

—Инди бәс нә оғрајачаг? Адам?

Фэттаһ даҕы гәлжаны ағзындан чыхарыб оғлуна чымхырды:

—Сән кири!—Кечә вахты оғру сөһбәти кишинин ганыны гаралт...

...ишды; сонра ајаға галхыб јорғаны ашағы чәди вә банкалары бир-бир гопармаға башлады; банкалар сәс сала-сала Күндүзүн күрәкләрин-...

Банкалар бир-бир торбаја јығылды. Фэттаһ даҕы банкаларын јенә...

...тез-тәләсик овхалајыб јорғаны јухары чәкди вә гонагын үстүнү әмәлличә басдырды.

—Јат, бачыоғлу. Кечән хејрә галсын.

—Сағ олун.

—Кечә дурмаг олмас.—Куја ки, бир ишдән өтрү кечәнин јарысы дүрүб-дурмамаг мүһүм ишләр мүстәнтигинин өзүндән асылы иди.

Мүршүд бич-бич күлдү:

—Сағ олун.

—Сағ ол, Мүршүд киши.

Мүршүд банка торбасыны көтүрүб отагдан чыхды. Фэттаһ даҕы да...

...шыгы кечириб онун ардынча отагдан чыхды вә гапыны өртдү. Бирдән-бирә отаға чөкән гаранлыг ичиндә пәнчәрәнин шүшәси ја-

...ш-јаваш парылдамаға башлады.

Сулу гар тыгылты илә шүшәни дөјәчләјирди.

Күндүз Кәримбәјли архасы үстә чеврилиб голларыны башынын ар-...

6.

Сулу гар тохтамаг билмирди. Су бүтүн һәјәт-бачаны ағзына ал-...

...ышды. Гулағы кәсик ит сәс ешидиб ајаға галхды вә бу сәс саланын Ајна олдуғуну билиб јенә башыны дамын ағзындан чәкди, јериндә узан-...

Ајна хала башыны гапыдан артырмаја тәрәф узадыб бир мүддәт тәрәнлыга бахды, сонра артырмадан кечиб еһмаллыча-еһмаллыча тах-...

...та пилләкәнләри галхмаға башлады. Ајна хала бир пилләкән галхыб дајанырды, гулаг асырды, шүбһәли бир шеј һисс етмәјиб бир пилләкән...

...дә галхырды. Ајна хала икинчи мәртәбәжә чыхыб гапы ағзында дајанды, јенә бир мүддәт тәрпәнмәди, сонра ашағы әјилиб гулағыны гапыја сөјкәди.

Ичәридә кимсә вар-қал едирди—аддым сәси кәлирди. Сонра чарпа-...

...нын дәмир јајлары чырылдады, сонра сүкут чөкдү. Ајна хала бир аз беләчә дајанды, сонра галхдыгы ки ми дә еһмал-...

...лыча-еһмаллыча пилләкәнләри бир-бир ашағы дүшдү вә артырманьн тахта сүраһысынын јанындакы мис афтафаны әлине алды, палчыга бу-

...ашмасын дөјә узун туманынын балагларыны јығыб һәјәтин ашағы башына тәрәф кетди вә гаранлыгда ағачларын арасында көздән итди.

7.

Хорузун ахырынчы банындан хејли кечмишди. Даһа јағмырды, амма көј тутгун иди вә һәр шеј ондан хәбәр ве-...

...рди ки, бу топа-топа булудлар бир аздан јенә гијамәт едәчәкди.

Һәр тәрәф яш иди—чылпаг алма, киләнар, алча ағачлары да, һәр
жәтин ашағы башына кедән асфалт чыгыр да, икинчи мәртәбәнин алтын
дагы артырманн сement дөшәмәси дә.

Фәттаһ даҗы һәҗәтдә одун жарырды вә Мүршүд дә жарылмыш одун
гучаг-гучаг көтүрүб икинчи мәртәбәҗә галхан тахта пилләкәннин алтын
жыгырды.

Фәттаһ даҗынын арвады Күлдәстә артырмада самовар гәйнадырды.
Онун гырк-гырк ики яшы оларды вә једди ушағын анасы олмағын
бахмајараг чанынын сују һәлә чәкилмәмишди, жарашыгы арвад иди.

Фәттаһ даҗынын бөјүк гызы тахта пилләкәнләрин палчыгыны јү
јурду.

Сәккиз-доггуз јашларында бир гыз артырманн диварына сәјкә
дилмиш мизин үстүндәки сәкәк-нәлбәкини балача ләјәндә исти суј
салыб-чыхарыб гурулајырды.

Учјашлы балача гызын—јәгин ки, сонбешијин сол әли иплә бәдә
нинә бағланмышды—тәрпәдә билмирди; дишләриндә тутдугу чәрај
сағ әли илә дидишдириб һәҗәтдәки тојуг-чүчәҗә атырды.

Күндүз икинчи мәртәбәнин шүшәбәндиндән чыханда, Фәттаһ даҗы
башыны галдырыб ону көрдү вә биринчи саламлашды:

— Сабаһын хејир, бачыоғлу, нә вар, нә јох?

Күндүз һәҗәтә дүшә-дүшә:
— Сабаһыныз хејир,—деди.—Ишләр дүзәлиб дејәсэн.

Күлдәстә сүбһдән һәҗәтә дүшән гонағын јанында дејәсэн өзүнү бир
балача наголај һисс едиб јун шалынын алтындан башына ертдүјү иплә
јајлыгла јашмағланды вә јавашдан онун саламыны алды.

Күндүз Фәттаһ даҗыҗа јахынлашыб күлүмсәјә-күлүмсәјә:
— Һәмнишә ишдә-күчдә, Фәттаһ даҗы!—деди.

Фәттаһ даҗы ики әли илә балтанын вәләс сапындан јапшыбыб јуха
ры галдырды, көтүјүн үстүндәки одуна ендирди вә бир зәрбә илә јоғу
одун парчасыны икиҗә бөлду. Деди:

— Иш јијәси ишдә көрәк.
— Көмәк еләјим?

Фәттаһ даҗы:
— Дәмир дөјән дәмирчи олар,—деди вә күлдү.—Инчијиб еләјәр-
сән һа бирдән сөзүмдән... Јәни дејирәм ки, һәр иш өз устасынын әли-
лә асанды.

Күндүз дә күлүмсәјиб:
— Инчимәк нәди, а Фәттаһ даҗы?!—деди вә јанында дајанмыш

Мүршүдүн гыврым сачларыны гатышдырыб башыны синәсинә тәрәф
сыхды.—Јадында сахла атанын бу сөзләрини. һикмәтди бунлар...

Фәттаһ даҗы деди:
— Атасынын сөзләри јох, елин-обанын сөзүдү бунлар. Милјон-мил
јон мәним кими Фәттаһ даҗылар кәлиб, Фәттаһ даҗылар кәлиб, сүлә
мана галмајан дүнјады... Елин сөзүсә галыб...—Фәттаһ даҗы балтаны

јенә башынын үстүнә галдырды вә:—Дәрсләрини јахшы охусунлар, өз
ләринә бир күн газансынлар, вахт кәләчәк бу сөзләр өз-өзүнә кәлиб дү
шәчәк јалларына—дејиб зәрбәни вурду; көтүјүн үстүндәки јоғун одун
јенә бир зәрбәҗә икиҗә бөлүндү.

Балача гыз кәлиб онларын јанында дајанды вә марагла танымалы
гы әмиҗә бахды.

Күндүз сорушду:
— Сәнин адын нәди?

Гыз чаваб вермәди.
— Дилин јохду сәнин, һә?

Гыз дилин чыхарыб көстәрди.

— Варыҗмыш ки!—Вә јалныз бундан сонра Күндүз ушағын сол
күндүн бәдәнинә сарылдыгына фикир верди.

— Бу гызын голуна нә олуб белә?
Күлдәстә башындакы шалы дүзәлдә-дүзәлдә:
— Солахајды,—деди.—Бағламышам ки, сағ әлини ишләтсин.

Гыз анасына тәрәф бахды, сонра үзүнү гонаға тутуб бағлы әлини
көтүрәтди вә сүбһ тездән дүшдүјү бу баладан хилас олмаг үчүн ондан
истәди:

— Мән истәјирәм ки, сағ әлим бу олсун.—Јенә сол әлини тәрпәт-
ти.

Күндүз күлдү. Күлдәстә дә күлүмсәјиб башыны булады, јәни ки,
күндүн белә балачалыгына бахмајын, шәјтана паныш тикәр. Фәттаһ да-
җы деди:

— Көр бир нә истәјир һа!—Вә о да күлдү, сонра үзүнү гонаға ту-
туб сорушду:

— Әл-үзүнү јумусанмы?

— Шүшәбәнддәки әлүзүјәндә јудум.

— Әши, о јујунмаг дејил ки... Мүршүд, јери, су төк, әмин үзүнү
күсүн.

Мүршүд биринчи мәртәбәдәки отаға кириб бир долча су кәтирди
вә елә һәҗәтин ортасындача Күндүзүн әлине төкдү. Күндүз Кәримбәјли
күјү үз-көзүндә шаппылдада-шаппылдада.

— Бу лап гијамәт иш олду!.. Борчлу борчлунун сағлығын истәр, а
Фәттаһ даҗы!—деди.

Фәттаһ даҗы да сырыгылысынын дөш чибиндән чыхартдыгы гәлјаны
гызына гојуб:

— Борч алмаг башланан јердә достлуг позулар,—деди.—Нә борч?
Әз евин бил бураны. Нә гәдәр ки, бурадасан, көзүмүз үстә јерин вар.
Өзүнү мөһкәм тутасан көрәк, вахтында јејиб-ичәсән. Ишин сәнин ағыр
ишди...

8.

Прокурор Дадашлы собанын гаршысында әјилиб маша илә очагда
јанан одунлары јербәјер еләди. Исти дәјдикчә онун әли сифәти даһа
да пөртүр, гызарырды; сонра машаны собаја сәјкәјиб белнини дүзәлтди
вә һәр дөфә адамын һејрәт етдији јүнкүл аддымларла мизин арасына
кәчиб әјләшди.

Күндүз күркүнү дизләринин үстүнә салыб јумшаг күрсүдә отур-
мушду вә Фәттаһ даҗынын банкалары да өз ишини көрмүшдү; мүнүм
ишләр мүстәнтигинин көркәми инди јенә сағламлыгдан вә чаванлыгдан
сәбәр верирди.

Чинајәт ахтарышы үзрә баш инспектор, капитан Чаббаров арыг,
күзүн киши иди, јухары башы прокурорун мизинин тән ортасына сәјкә
ишш узун столун архасында отурмушду вә гаршысындакы говлуғун
ишиндәки қағызлара бахырды. Сонра о, араја чөкмүш сүкуту позду:

— Алты илди мән бу рајонда ишләјирәм. Елә билирдим ки, бура,
дүнјанын ән сәкит кушәсиди. Оғурлуг олуб, дава-далаш олуб, алвер
олуб, амма өлүм һадисәси олмајыб. Балача рајонду, адамлар бир-би-
рини таныјыр, мейрибанды... Бирдән-бирә бу чүр сојғунчулуг...

Күндүз ајаға галхыб күркү күрсүнүн үстүнә атды вә:
— Бунлары ешитмишәм!—деди, сонра пәнчәрәҗә тәрәф јахынлашыб
дајанды.

Јенә јаваш-јаваш сулу гар јағырды вә бир дөстә ушаг бунун фәр-
қина вармајыб суја, палчыға бата-бата футбол ојнајырды.

Күндүз Кәримбәли көзләрини футбол ойнаган ушаглардан чөкмө рәк деди:

— Соңгунчулуға охшамыр бу...

Араја сүкүт чөкдү вә капитан Чаббаров көзләрини говлугдакы көзгызлардан чәкиб прокурора бахды. Прокурор Дадашлы мизә дирсәләннө атли чәнәсини һәр ики овчуна сөјкәди вә алтдан-јухары мүһүм ишләр мүстәнтигинә бахды.

Күчәдән бир јүк машыны кечиб сәкијә чыхмыш ушагларын үст башыны, үз-көзүнү тамам лыг еләди. Ушаглар машынын ардында әләрини-голларынә ојнада-ојнада јәгин ки, сүрүчүнүн гарасына дејиниләр вә сонра јенә күчәнин ортасына дүшүб ојнамаға башладылар.

Күндүз пәнчәрәдән араланыб капитан Чаббаровла үзбәүз отурду.

— Мән Маһмуд Гәмәрлинскинин соңгунчулуғ мәсәдилә өлдүрүлмәсини тамам инкар етмирәм. Һәр шеј ола биләр... Амма бир мәсәлә мәнн чох дүшүндүрүр. О, нәфәсини дәрмәмиш нә үчүн евдән чыхыб, евдә дә тәк? Үрәји гысылыб? Ола биләр. Бәс нијә һәјәтдә, евин габагында кәзишмәјиб кәлдији јолла дүз кери гајдыб? Дејирдиниз ки, Маһмуд Гәмәрлински кәзишмәјә чыхыб. Шүбһә едирәм буна. Фазил мүәллимә еви илә һадисә баш верән јер арасында хејли мәсәфә вар. Палчыгы сучуг бир јолду. Арада исә, Фазил мүәллимкилин евләринин јахындығында, лап јолун үстүндә рајонунузуң паркыды. Нијә орда кәзишмәјиб? Палчыг јох, сучуг јох... Вағзала гајдыдырмыш? Нә үчүн? Бақыја гајытмаг истәјirmiш?

Капитан Чаббаров деди:

— Кечә вахты бурдан Бақыја кедән гатар јохду.

Күндүз онун сөзләрини тәсдиғ етди:

— Еләдир, мән дә јохладым буну. Икинчисин, бу чүр тәләсик Бақыја гајытмаг үчүн бир сәбәб олмалы иди. Нә ола биләрди? Нәвәси илә сөзләшмиб? Белә тезликдә? Бәлкә Фазил мүәллим дүз демир?

Прокурор Дадашлы нәјсә е'тираз етмәк истәди. Күндүз Кәримбәли она мачал вермәди:

— Бүтүн бунлар һамысы рәвәјәтләрдир, јолдаш прокурор. Әкәр Фазил мүәллим дүз демирсә, даһа мәнтигли бир јалан ујдурмаг олмалды? Оларды... Өзү дә Фазил мүәллим күт адама охшамыр... Бу саат мәнн фикримчә, ән әсас мәсәлә була: Гәмәрлински нә үчүн тәләсик евдән чыхыб, нә үчүн бирбаш вағзала тәрәф гајдыб, јә'ни нә үчүн кәлдији јолла да кери гајдыб?

Прокурор Дадашлы мизин орта көзүнү чәкиб сигарет чыхартды вә Күндүзә тәклиф етди. Күндүз:

— Чох сағ олун,— деди.— Чәкән дејиләм.

Прокурор Дадашлы сигарети јенидән мизин көзүнә гојуб:

— Мән дә чәкән дејиләм.— деди вә ајаға галхыб собаја јахынлашды, јенә машаны көтүрүб очағын көзүнү гарышдырды, сонра белни дүзәлдиб мүһүм ишләр мүстәнтигинә бахды.— Демәли, Гәмәрлински башга бир мәсәдлә өлдүрүлүб. Изи дә јайындырмагдан өтрү чибиндә саатыны, портманатыны чыхарылар...

Бир мүддәт јенә араја сүкүт чөкдү. Прокурор Дадашлынын сөзләриндәки ришхәнди сечмәк үчүн тарих-Надири јарысына кими охшамалазым дејилди. Вә бу сүкуту Дадашлынын өзү позду:

— Бу ки, лап стандарт олду, јолдаш мүһүм ишләр мүстәнтиг... Күндүз прокурор Дадашлынын пөртләшмиш сифәтинә бахыб күлмәсәди:

— Стандарт нәди? Стандарт да, шаблон да, трафарет дә күндә көрүлүмүз, күндә тәсәдүф етдијимиз шејләрди, елә дејил?

142

Прокурор Дадашлы мүһүм ишләр мүстәнтигинин суалына чаваб вермәди; пәртлији һәлә кечиб кетмәмишди вә о, һәмнәки јүнкүл вә дәрәстә аддымлары илә өз мизинә тәрәф кәлә-кәлә:

— Әлбәттә,— деди,— сизин «нә үчүн?»—суалынызда бир һәгигәт вар бунун үстүндән елә-белә кечмәк олмәз. Амма ахы бу тәрәфдән дә бир нә үчүн?»— чыхыр. Оғру Имашын ки, бүтүн бу ишләрдә бир бармағы јохду, нијә даныр ки, вағзалда олуб? Бир сәбәб вар ки, даныр дә...

Прокурор Дадашлы ики әлини дә мизә сөјкәјиб мүһүм ишләр мүстәнтигинә тәрәф әјилди вә бу дәфә рәсми јох, јана-јана деди:

— Адам таньјанам мән! Имаш кимиләри јахшы таньјырам, даббагдә көнләринә бәләдәм бу көпәк ушағынын! Бағышлајын... Чанавар ачыланда кәндин, рајонун һәндәвәриндә доланар... Кәлиб сүмсүнүб вағзалда, көрүб ки, Бакыдан кәлән адамды, голунда да гызыл саат, нә биләсин ки, киши пенсия илә долананды, портманатында да отуз манат тул... Гаралајыр ону, өзү дә билирсиниз, о фикирлә јох ки, бу саат өлдүрәчәк буну, вар-дөвләтинә саһиб олачаг, јох, елә-белә, нечә дејим, сәвг-тәбии... Кишинин евдә үрәји гысылыб... Сизин «нә үчүн?» үнүз бурада башлајыр. Һәр һалда Гәмәрлински евдән чыхыб. Оғру Имаш соңгундан бүзүшә-бүзүшә, чибиндә сичанлар ојнаја-ојнаја, ејранчәли әлләрдә кичишә-кичишә јенә онуңла растлашыр. Бәлкә елә сөһбәтә башлајыр онуңла, дунјанын дәрдиндән-сәриндән данышыр... Сонра да битирир кишинин ишини! Ола биләр бу чүр, вичдан һаггы ола биләр! Мән јахшы таньјырам бу...—Прокурор Дадашлы демәк истәдији ачыг-ашкар вағлы бир сөзү удуб сорушду.—Ола билмәз белә, һә?

Мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәли күлмәсәди вә:

— Бүтүн бунлар һамысы рәвәјәтләрдир— деди.— Сизин сөјләдикләриниз дә, мәнн мүләһизәләрим дә...—Сонра ајаға галхыб телефон апаратына јахынлашды.—Бурдан Бакыны автоматла јығмаг олур?

Мүстәнтиг Чаббаров:

— Јох,— деди.— Кәрәк сифарिश едәсиниз. Бизн тез чалашдырылар.

Прокурор Дадашлы јенә бир балача ришхәндлә сорушду:

— Јенә консперасия?

— Јох, консперасия үчүн бир әсас јохду. Евлә данышмаг истәјирәм, ушагларла.

О, телефонун дәрәстәјини көтүрдү.

9.

Күлдәстә биринчи мәртәбәнн артырмасында очаг галамышды. Фәттаһ даји гәлјаныны түсдүләдә-түсдүләдә һәјәтдә јекә бир хорузуң далынча гачан Мүршүдә дејирди:

— Аллаһын бир хорузуну да тута билмирсән!

Күлдәстә ичи су долу мис газаны очағын үстүнә гоја-гоја:

— Аллаһын хорузу јох, аллаһын бәласыды бу!— деди.— Ушаг нејләсин буна?

Сол голу һәлә дә бәдәнинә бағланмыш балача гыз Фәттаһ дајынын јанына кәлиб:

— Голуму ач,— деди— мән тутум.

Фәттаһ даји ушағын башыны сығаллајыб:

— Бичин бирисән.— деди.— Кимә охшамысан сән белә?

Күлдәстә күлә-күлә:

— Кимә охшајачаг, ај киши?— деди.— Билмирсән кимә охшајыб?

Балача гыз деди:

— Чыртдана охшамышам.

Фәттаһ даји ушагы гучағына алды:

143

— Чыртдана ошхамамысан е, елэ өзүсән чыртданын!..
Мүршүд атылыб хорузун гуруғундан тутду, амма бу дэфэ дэ эли
дэ сахлаја билмәди. Хоруз гаггылдаја-гаггылдаја бурахылыб гагды.
Фәттаһ дајынын сәбир касасы дашды:
— Тез елэ э, а бивеч, күнорта кечир, гонаг кәләчәк инди!..
Мүршүд женә дэ хорузун далынча јүјүрдү.

10.

Јағмырды, амма женә дэ һәр тәрәф бомбоз иди вә бу бозлуг ичиндә
тахтапушлардакы бачалардан чыхан түстү күчлә сечилирди. Түстү бача
аз јухары галхыб рајонун үстүндән кәлиб кечән топа-топа булудлар
гатышды: булудлар аз гала бачаларын үзәриндән ахыб кедирди.

Рајонун јухарысындакы дағларын этәји дэ думан ичиндә иди.
Бу јаш тахтапушлар да, бу думанлы дағлар да вә бу јерләр дә көз
көрүнән һәр шеј бу саат күн һәсрәтиндә иди.

Имаш һәјәтин ашағы башында диз чөкүб тәзә дүзәлтдији гапыны
кәнарларыны рәндәләјирди вә бир мүддәтдән сонра о, Күндүз Кәрим
бәјлинин бөјүрткән колларындан салынмыш чәперин јанында дајанды
ғыны көрәндә һалына тәфавүт етмәди.

Күндүз:

— Ишиниз ирәли!—деди.

Имаш чаваб вермәди вә даһа артыг бир чидд-чәһдлә ишинә дава
еләди.

Күндүз Кәримбәјли һәјәтин гапысына јахынлашыб ачды.

— Олар?

Имаш чөнүб бу үзлү гонаға тәрәф бахды, башыны тәрпәтди, јәни
ки, олар.

— Саламәлејкүм.—Буну да мүһүм ишләр мүстәнтиги деди.

Вә Имаш женә дэ башыны тәрпәтди, јәни ки, әлејкүмәссалам.

Күндүз әввәлчә ахурун габағында гапыны ики дизләри арасына
алыб рәндәләјән Имаша бахды, сонра һәр шеји јерли-јериндә олан
сәлигалли һәјәти нәзәр дән кечирди вә деди:

— Әкәр бу күн данышмак фикриниз јохдуса, мән кедим.

Имаш ишинә давам едә-едә:

— Бу күн кедиб, сабаһ гајыдачагсан дэ, началник!—деди.

Күндүз Кәримбәјли:

— Гајыдачағам јох, сиз чағыртдырачағам!—деди, сонра өз хүс
си тәбәссүмүлә күлүмсәди.—Нә билдиниз ки, «началник»әм?

Имаш:

— Сизләрлә чох растлашмышам,—деди.—Кәрән кими таныјырам.
О авчаркалар вар һа, началник, ијләјиб из тазырлар е, мән дэ бир дэфә
бурнуму чәкән кими о саат сизләри таныјырам.

Көрүнүр, мүһүм ишләр мүстәнтиги дэ беләләрини јахшы таныјыр
ды вә онларла данышмағын гајдасыны да билирди. О, элини күржүнү
деш чибинә салыб вәсигәсини чыхартды вә Имашын көзләринин габа
ғында тутуб бирбаш мәсәләјә кечди:

— Ајын ијирми бешиндә кечә сиз һарада идиниз?

Имаш һәлә дэ ишинә давам едирди.

— Ијирми бешиндә?.. Нә билим мән, началник, ишсиз-күчсүз ад
мам, көрәсән һарада вејилләнердим...

— Јадыныза салын.

— Нади ахы, началник, женә кечиси, бузову оғурланан вар?

Күндүз Имашын сөзләриндәки ачыг-ашкар лағлағылыға фикир ет
мәјиб даһа артыг тәфсилатла тәкрар етди:

— Ајын ијирми бешиндә, мүәллим Фазил Гәмәрлинскинин бабасы
елдүрүлдүјү кечә, сиз һарада идиниз?

144

Имашын әли ишдән дајанды вә онун дамарлары чыхмыш арыг
оғазынын ири һулғуму ениб-галхды.

— Нә демәк истәјирсән, началник?

Мүһүм ишләр мүстәнтиги бу дэфә сәсини галдырыб даһа артыг
ир сәртликлә деди:

— Ону демәк истәјирәм ки, танымадығыныз адамла «сән»лә да
нышмајын! Биз јолдаш олмушуг?

Имаш чаваб вермәди.

— Сорушурам сиздән, јолдаш олмушуг биз? Чаваб верин!

Имаш өзү дэ билмәди ки, нечә ајаға галхды вә чаваб верди:

— Јох.

— Онда зәһмәт чәкин «Сиз»лә данышын!

Имаш шалварынын дизләрини чырпа-чырпа:

— Бағышлајын,—деди:

— Ајын ијирми бешиндә кечә һарадајдыныз?

Имаш сырыглысынын чибиндән сигарет чыхарыб кибритлә јан
ырды вә бир-ики гуллаб вуранда сонра бир аз өзүнә кәлиб деди:

— Һәмин кечә... ијирми бешиндә мән евдә идим... јатмышдым...

— Евиниздәкиләр буну тәсдиг едә биләр?

Имаш чаваб вермәди.

— Бачыныз нечә? Тәсдиг едәр буну?

Имаш тәзә јандырдығы сигарети һирслә јерә чырлды:

— Онула ишиниз олмасын!—деди.—Мәним тајым дејил о! Тәмиз
адамды...

Күндүз Кәримбәјли һәјәтин гапысына тәрәф аддымлаја-аддымла
ја:

— Сағ олун,—деди.—Һәлә көрүшәчәјик јәгин.—Сонра бир ан ајаг
сахлајыб әләвә етди.—Дүнјада эн хошума кәлмәјән шеј јалан даныш
магды. Јадынызда сахлајын буну...

Имаш онун ардынча кедә-кедә:

— О вахт ки, адам көзүкөлкәли олду,—деди,—онда да батды...

Күндүз она тәрәф чөндү:

— Нијә ишләмирсиз?

Нәдәнсә Имаш даһа бу чаван «началник»ин көзләринин ичинә баха
билмирди вә бу дэфә дэ көзләрини јајындырыб:

— Бизим бу рајонда адамын ады чыхынча чаны чыхса јахшыды!—
деди.—Адымын јанына «оғру» ләгәби гојублар. Кимди инди бурада оғ
ру Имаша иш верән? Кимди оғру Имашла бир јердә ишләмәк истәјән?

Еһ...—Имаш элини јелләди вә женә дэ сырыглысынын чибиндән бир си
гарет чыхарыб јандырды.—Дејирәм чөлүм јаныр, демирәм ичим...—Сон
ра јәгин бу дәрәчәдә ачыглыг еләдјинә көрә өзүнүн дэ өзүнә ачығы

тутду.—Билирәм, о мүәллимин ишләриди бу! О, көндәриб сизи мәним
үстүмә! Амма бир шеј чыхмаз бундан!—Имаш јаваш-јаваш сәсини

галдырырды.—Демишәм она!—Сонра әјилиб ахурун габағында јерә

атылмыш ири паслы бычағы көтүрүб зәрблә гапыја атды; бычаг гапыја

санчылды вә паслы-палчыглы дәстәси бир мүддәт титрәди.—Демишәм
ки...

Мүһүм ишләр мүстәнтиги онун сөзүнү јарымчыг кәсди:

— Нечә јашыныз вар?

Имаш сусуб көзләрини дөјдү, јәгин фикирләшди ки, көрәсән бу
суалын да архасында бир бичлик дурур, ја јох? Сонра чаваб верди:

— Әллини өтүб...

Күндүз Кәримбәјли һәјәт гапысындан чыха-чыха:

— Бәс нә вахт өзүнүзә бир күн аглајачагыныз?—деди.—Вахтды...

Күндүз Кәримбәјли сағоллашмадан узаглашыб кетди.

10. «Азәрбајжан» № 5

145

Имаш бир мүддэт дажаныб онун ардынча бахды, сонра керн денүб ахура тэрэф келди вэ јенэ дэ сигарети агзындан алыб һирсла палчыга чырпды.

Гапнја санчылмыш бычағын дәстәси исэ һәлә дэ титрәјирди.

11.

Күндүз Кәримбәјли сојуг бајырдан сонра прокурор Дадашлынын исти кабинетинә кирәндә әввәлчә истәр-истәмәз чыртһачыртла јанан собаја бахды. Әлбәттә, бу прокурор Дадашлынын көзүндән гачмады вэ о, әмәлли-башлы бир гүрүрла:

— Һә, јахшы јаныр,— деди, сонра гаршысындакы узун мизин архасында чинајет ахтарышы үзрә баш инспектор Чаббаровла үзбәүз отурмуш чаван оғлана ишарә етди.— Эксперт сизи көзләјир.

Күндүз Кәримбәјли күркүнү чыхара-чыхара чаван оғланла әл тушду.

— Мәһкәмә-тибб эксперти Қазымов.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги бирбаша мәтләбә кечди:

— Јолдаш прокурор, зәһмәт олмаса Гәмәрлинскинин өлүм ишини әләгәдар галдырылмыш чинајет ишини кестәрин.

Прокурор Дадашлы гаршысындакы говлуғу Күндүзә тәрэф узатды.

— Будур, бујурун.— Јәни ки, биз дэ бурда отуруб көзүмүзү көрәзилләмәмишик, иш көрүрүк.

Күндүз Кәримбәјли бир балача күлүмсәди, сонра говлуғу көтүрүб Қазымовун јанында әјләшди вэ говлуғдан мәһкәмә-тибб экспертизасынын рәјини чыхартды:

— Сизин рәјинизә көрә Гәмәрлински бир тәрәфи ити, о бири тәрәфи күт бычагла вурулду?

— Бәли, еләдир.

— Бычағын ити тәрәфи үзү јухарыды?

— Еләдир.

Күндүз бу дәфә прокурор Дадашлыја мүрачигәт етди:

— Бычаг чох дәринә јерийиб. Буна көрә дэ сиз бу фикирдәсиниз ки, ону һүндүрбәјлу бир адам вуруб?

Прокурор Дадашлы:

— Әлбәттә,— деди.— Гәмәрлински јағышын алтында күчәдә отурмајыб ки, кәлин мәни јухарыдан ашағы бычагла вурун.

— Мәсәлә дэ бурасындадыр ки, бычағы әллә вурмајыблар, атыблар!— Күндүз Кәримбәјли ајаға галхыб диванын үстүнә атдығы күркүнүн чибиндән ири бир овчу бычағы чыхартды.— Буну бу күн сизин универмагдан алмышам. Долудур орда.— Сонра о, әлиндәки бычагла мәһкәмә-тибб экспертиә јахылашды.— Тәхминән белә бир бычагла вурулуб, еләми? Көрүрсүнүз, бир тәрәфи ити, о бири тәрәфи күтдүр.

Эксперт Қазымов овчу бычағына баха-баха һәлә дэ бир шеј баша дүшә билмәдән:

— Һә,— деди.— Белә бир бычагла вурублар.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги Дадашлыја бахды вэ прокурору таман чаш-баш салмыш бу мұлаһизәсини изаһ етди:

— Һеч бир адам өлдүрән чани јухарыдан ашағы бычағын күт тәрәфи илә зәрбә вурмаз.— О, бычағын дәстәјиндән јапышыб јухары галдырды.— Бах, белә тутасан кәрәк... Тәрсинә тутмаг һеч чүрә мүмкүн дејил.

Прокурор Дадашлы бир сөз демәди, әввәлчә әлини узадыб говлуғун ичиндәки фотолары көтүрдү вэ елә бил биринчи дәфә көрүрүмүш ки, бир-бир онлара бахды, сонра ајаға галхды, мүһүм ишләр мүстәнтигини она тәрәф узатдығы бычағы алыб әтли бармагларыја дәстәјиндән јапышды вэ Күндүзүн кестәрдији кими јухары галдырды; бу бирчә анын ичиндә һәмишә онун сифәтиндән әсик олмајан мейрибан ифадә итди, елә бил ки, о, доғрудан да кими исэ вурмаг истәјирди, сонра деди:

— Бурада мұбаһисәлик бир шеј јохду. Дүз дејирсиз... Атыб залым оғлу, ишини битирәндән сонра да дартыб чыхарыб.

Прокурор Дадашлы бу сөзләри елә деди, елә бил ки, шаһмат ојнадығы вахт вәзирнә көтириб гојуб пијаданын табағына ки, вур вэ буну сонрадан көрүб, дујуг дүшүб.

О, мизин архасындан чыхыб собаја тәрәф кетди: елә јүнкүл вэ һәстә аддымлајырды ки, елә бил јүз отуз килолуғ бәдәнин јијәси о дејилди.

Күндүз күлүмсәјиб:

— Һә, кимди сизин рајонда белә бычаг атаң?— сорушду.

Прокурор Дадашлы собанын јанындакы машаны көтүрүб деди:

— Бычаг атаны билмирәм, амма Фазил Гәмәрлински мәктәбдә охатмаг дәрнәји дүзәлдди.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәјли дэ собаја јахылашды вэ прокурор Дадашлынын әјлиб маша илә очағы гарышдырмағына баха-баха:

— Сизин хәбәриниз вар?— деди,— Гәмәрлински әввәлләр милисдә ишләјиб.

Прокурор Дадашлы көзләрини очагдан чәкиб алтдан-јухары мүһүм ишләр мүстәнтигинә бахды, јәни ки, көрәсән, бу јени хәбәрн архасында нә дајаныб?

Күндүз Кәримбәјли Чаббарова мүрачигәт етди:

— Сиз елә бу күн Бақыја кетмәлисиниз. Дахили Ишләр Назирлијинин архивиндә Гәмәрлинскинин сәнәдләри илә таныш олмалысыныз.

Бу барәдә инди сизлә әтрафлы сөһбәт едәчәјәм.

12.

Фатма арваджилин күчә гапысынын агзында ики көдәк шалбан парчасынын үстүнә вурулмуш узун бир тахта варды вэ бу әлдә дүзәлтмә скамја рајон арвадларынын кимкә јери иди.

Үч-дөрд гары сулу гар һәләлик дајандығы үчүн, фүрсәти фотә вермәјиб бура јығылмышды.

Фатма арвад дејирди:

— Мүәллимин ки, бабасыны өлдүрүбләр бурда, тапачаглар бу күн сабаһ өлдүрән! Бақыдан бөјүк началник көлиб. Дејир адамын ки, көзүнүн ичинә бахды, билир ки, дүз адамсан, ја јох! Билир ки, һансы јуванын гушусан! Еһ! Киди дүнја!.. Кишини өлдүрүбләр, амма нәвә ешги-базлыгдады оғру Имашын бачысыјла! Сәһәрдән-ахшамачан чај гырағыла о баш сәнин, бу баш мәним...

Гарылардан бири сөјләнди:

— Һә билирсән ахы, а Фатма, һејлә данышырсан?

О бири гары деди:

— Фатма билмәјән шејә гурд дүшәр.

Фатма арвад:

— Көзүмлә көрмүшәм,— деди.— Көзүмлә көрмүшәм һәјасызларын чај гырағында гол-бојун олдуғуну!

Ајна хала осрушду:

— Бу һавада?

— Гызышанда нә һавабазлыгы?— деди Фатма.— Оғру Имашын бачысына һава нә тә'сир едәчәк?

—Јә'ни дејирсән о Сәадәт мӯәллимә Зибадан да писди?—Бу сөзләрдә Айна хала деди.

Фатма арвад јаман ачыгланды вә белә мә'лум олду ки, бу сөзләрдә онун јарасынын үстүнә көз басды.

—Бура бах, ај арвад!—деди.—Аллаһа анд олсун, сәнә бир дүдәмәјә һинди кәләрәм ки, јүз ил бундан әввәл анадан әмдијин суд инди бурнундан төкүләр! Зибәдә, нә зибәлиди, о мәним нәчијәзимди ки, башыма вурпурсан, һә?!

Чәбинин јүк машыны кәлиб гапынын ағзында дајанмасайды, јәгәтә ки, арвадлар кимкә сөјүшүнә чыхачагды.

Чәби машындан атылып саламсыз-кәламсыз һәјәтә кирди вә Фатма арвад да тәләсик оғлунун ардынча ичәри кечиб тахта пилләкәнлә иккинчә мәртәбәјә галхды.

Чәби әјниндән чыхардығы мешин күркү шүшәбәнддәки тахта атып кәјнәјинин јахасыны ачды. Әлүзјујанын габағына әјилиб үз-көзүнү јүздү.

Фатма арвад дөрдкүнч мизин үстүнә кәј-кәјрти, чөрәк, дуз, истәтәк дүздү вә:

—Јахшыча пити асмышам,—деди.—Гәссәб Абыш бу күн јахшы бир еркәк кәсмишди, дөш әти кәтүрмүшәм. Бу саат кәтирирәм.

Чәби бир сөз демәјиб мизин архасында әјләшди; бир дәстә кәјү бир дәфәјә кәтүрүб ортадан бүкдү вә дуза батырыб јемәјә башлады.

Фатма арвад бир кәса питини буглана-буглана кәтириб оғлунун габағына гәјдү вә өзү дә үстүнә үзү гурама дөшәкчә салдығы тахта кәтиллә отурду.

Чәби питидән бир гашыг кәтүрүб чөрәкдән дишләди вә чејнәјә-чејнәјә:

—Сөзлү адама охшајырсан,—деди.

Фатма арвад һәм јашдан, һәм дә ишдән-күчдән гурујуб гахча дөнмүш бармагларыны бир-бир мизин үстүндәки күллү кәјонкаја сүртә-сүртә сорушду:

—Сәнин нијә ганын гарады?

—Сөзүнү де көрүм!..

—Һеч... —деди Фатма арвад.—Нә сөзүм олачаг? Бајар јенә Шәһәр мистанын анасы Туту навајы-навајы данышырды... О күләкирән Айна да бир тәрәфдән...

—Нә дејирди?

—Һеч... Нә дејәчәк? Зибаны чахырды башыма јенә..

Чәби ағзына апармаг истәдији гашығы јенә касанын ичинә салды вә тәкчә буну деди:

—Башга сөз даныш.

Чәби тәкчә буну деди, амма Фатма арвад јәгин баша дүшдү ки, бир дә Зибанын адыны чәксә галмағал гопачаг.

Чәби питини тәзәдән гашыглады.

Фатма арвад деди:

—Нијә чөрәк доғрамырсан?

Чәби чаваб вермади.

Фатма арвад бир аз јериндә вурнухуб јенә деди:

—Сәлбиназын гызыны Аббасәлинин оғлуна нишанлајыблар. Вәһи ләнин бириди дејирләр, һајыф о гыздан!.. Јахшы гызды, һамамда көрүмүшәм...

Чәби бир сөз демәди. Араја сүкут чөкдү вә бу сүкуту јенә дә Фатма арвад өзү позду:

—Бизим тиндә өлдүрүлән кишинин иши үстә Бақыдан бөјүк адам кәлиб. Дејирләр бу күнә, сабаһа тапачаг ки, кимди өлдүрән.

Бу дәфә Чәби гашығы касанын ичинә атды вә питинин сују да бүтүн әтрафа сычрады.

Чәби бир сөз демәди, ајаға галхыб тахтын үстүндән мешин күркү күтүрдү вә ити аддымларла шүшәбәнддән чыхыб һәјәтә дүшдү.

Фатма арвад бу ишә лап мәнәттәл галды.

Чәбинин кабинкаја атылмасы илә мотору ишә салмағы бир өлдү; машын јериндән кәтүрүлдү.

13.

Бақыда күнәшли бир күн иди вә инди белә мә'лум олурду ки, бир бәлә сулу гардан, сојугдан, палчыгдан сонра һардаса доғрудан да күн чыха биләрмиш.

Вә ишыгфорун гырмызы ишығы күнүн алтында ора-бура шүтүјән машынлары сахлајан кими, чинајәт ахтарышы үзрә баш инспектор Наббаров күчәни кечиб ити аддымларла Дахили Ишләр Назирлијинин күчә пилләләрини јухары галхды...

14.

Бир аздан гаш гаралачагды вә о заман инди көпүкләнә-көпүкләнә тәһхан бу чај һәр тәрәфин бүрүмүш гаранлыг ичиндә ишыдајачады, көпүјү ағармаға башлајачагды.

Бурада чајын шырылтысындан вә һәрдән һоп-һоп гушунун мешәдән сәлән сәсиндән башга бир сәс-сәмир јох иди—нә машын сәси, нә радио, нә дә шәһәр һај-күјү.

Һәтта аддымларын сәси дә ешидилмирди бурада—һәр тәрәфин бүрүмүш хәзәл јаш иди вә мүнүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәјли шылап ағачларын арасы илә чајын ахары боју аддымладыгча бу јерләр ин сәссизлијинә, тәмизлијинә, сафлығына бир хәләл тохунурду; бу дәм бурада инсанла тәбиәт үзбәүз иди вә бу дәм бурада инсан тәбиәтин ишләринә гарыша билмирди.

Күндүз әлләрини күркүнүн чибинә салыб аста-аста хәзәл басмыш шыгырла аддымлајырды. О, чаја бахырды, ағачлара бахырды, бөјүрткән, итбурну колларына бахырды вә бурасы да ачыг-ашкар һисс олунурду ки, бу саат о, бүтүн варлығы илә бу сәссиз, тәмиз саф тәбиәтин гәјнүндә иди, фикирләри дә јәгин бу јерләрдә доланырды; бәлкә дә башга шеј фикирләширди, фикирләширди ки, бир һалда ки, дүңјада белә бир сәссизлик вар, тәмизлик, сафлыг вар, нијә адам адам өлдүрүр, нијә бир һәфәр башга бирисинин ганына баис олур?

Фазил мӯәллимлә Сәадәтн биринчи о көрдү; онлар јаваш-јаваш аддымлаја-аддымлаја Күндүзә тәрәф кәлирди; узагдан онларын јеришиндә бир биканәлик һисс олунурду, елә бил ки, бүтүн бу јерләрлә вә үмүмијјәтлә, бүтүн дүңја илә күсүлү идиләр; сонра Фазил мӯәллимлә Сәадәт ону көрдү вә бир-бирләринә нәсә дедиләр; нә дедикләри мә'лум дејилди, амма бу лап јахшы мә'лум иди ки, тәбиәтин бу кимсәсизлијиндә бирдән-бирә мүнүм ишләр мүстәнтиги илә раслашмаларына севин-мәдиләр...

Онлар үзбәүз дајананда, тәби ки, саламлашдылар вә Күндүз күлүмсәјәрәк деди:

—Мәнә инанын ки, бу көрүшүмүз тамам тәсадүфдир.

Нә Фазил мӯәллимин. нә дә Сәадәтн онун күлүмсәјәрәк күлүм-сәмәклә чаваб вермәк һалы јох иди. Фазил мӯәллим деди:

—Һәр шеј елә тәсадүфдән башланыр...

— Һә, тәсадуфдән чох шеј асылды.—Буну да Күндүз Кәримбәјли деди.

Сәадәт мұәллима исә сағолашды:

— Сағ олун. Мән кетдим.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги бу дәфә өзүнү биртәһәр һисс етди:

— Мән өз јолумла кедирәм... Сизә манечилијим олмајачағ...

Фазил деди:

— Онсуз да бураларда бир-биримиздән ајрылырығ... Рајонда биздә бир јердә көрәндә гејбәт икигәт артыр...

Сәадәт мұәллима бир даһа:

— Сағ олун,—деди вә онлардан узағлашды.

Фазил мұәллим Күндүзүн јанында дајанды. Бир мүддәт һеч бирнә һеч нә демәди. Сонра Күндүз әјилиб јердән бир чубуг көтүрдү вә чаја баха-баха јаваш-јаваш аддыламаға башлады. Фазил мұәллим дә онун јанынча кедирди.

Күндүз сорушду:

— Сизин мәнә бир сөзүнүз вар?

— Јох, мәним... мәним елә бир сөзүм јохду. Амма сизин јәгин јенә мәнлә ишиниз вар... Сабаһ да јәгин мәним үчүн мәктәбә кәләчәкдиз...

Күндүз Кәримбәјли јенә дә өз мәхсуси тәбәссүмүлә күлүмсәди вә:

— Ачығыныз тутмасын,—деди.—Сәадәт мұәллима илә бу күнүк сөһбәтимиз фајдалы олду.

— Бир шеј өјрәнә билдиниз?—Фазил мұәллимин суалында әмәлли-башлы бир ришхәнд варды.

— Өјрәндим, әлбәттә...

— Мәсәлән, нә өјрәндиниз?

— Мәсәлән, өјрәндим ки,—Күндүз ани оларағ Фазил мұәллима бахды,—о сиз чох истәјир.

Фазил мұәллим әввәлчә бир сөз демәди вә јәгин бурасыны да бир-дәфәли баша дүшдү ки, бу адамла данышанда ришхәнди гатлајыб чибә гојмағ лазымды, чүнки бу адам нә мәктәб директоруду, нә дә рајон маариф шәбәсинин инспектору. Сонра деди:

— Мәлүмат үчүн чох сағ олун.

Көрүнүр ки, белә бир сөһбәт Күндүз Кәримбәјлинин үрәјинә јатмырды вә онун сәбри түкәнди:

— Бура бахын, чаван оғлан!—Ајағ сахлајыб дүз Фазил мұәллимин көзләринин ичинә бахды.—Елә билирсиниз ки, мәним хошума кәлир чамаағын ишинә гарышым, көрүм ким кими истәјир, ким дә кими истәмир? Кимин гардашы нечә адамды?

Фазил мұәллим чаваб вермәди.

Күндүз Кәримбәјли јенә аста аддымларла јолуна давам етди вә бу дәфә һәмишәки мулајимлији илә:

— Амма—деди,—сизә доғрудан да сөзүм вар... Бир шеј сорушачағам, даһа доғрусу, тәзәдән сорушачағам.

О, сусду вә әлиндәки чубугу ојнада-ојнада бир мүддәт һеч нә демәјиб ирәлиләди.

Јаваш-јаваш гаш гаралырды.

— Јахшы јадыныза салын. Сизин дејәчәкләриниздән чох шеј асылды. Бабаныз гатардан дүшәндән сонра,—Күндүз бу сөзләри хүсуси бир вурғу илә тәләффүз етди,—отағыныза кирдијиниз вахта гәдәрки мүддәтдә кимлә растлашдыныз, кими көрдүнүз? Чалышын ки, һәммин кечәнин бүтүн тәфәрруатыны јадыныза саласыныз, бүтүн тәфәрруатыны. Тәләсмәјин.

Онлар јанашы аддымлајырды вә Фазил мұәллим көзләрини ајағла-рынның алтына дикиз бир сөз демирди; нәһајәт ки, дилләне:

— Һеч кимлә растлашмамшығ...

— Һеч кими дә көрмәдиниз?

Фазил јенә бир мүддәт сусдугдан сонра:

— Јох!—деди.

— Ахы бу ола билмәз ки, һеч кими көрмәјәсиниз?

— Гышда һава писди, кечә вахтыјды өзү дә... Адам олмур рајонда бу вахт... Јәни күчәдә, чөлдә дејирәм...

— Вағзалда һеч ким јох иди?

— Јох...

— Бәс вағзалын ишчиләри?

— Ишчиләри? Јәгин ки, орада иди...

— Бах, көрүрсүз...

— Танымадығым адамларды, бәлкә дә јан-јөрәмиздә олублар, фикир вермәмишәм...

— Бәс күчә боју? Евә кәләндә?

Мүһүм ишләр мүстәнтигинин бу чүр қидди-чөһдлә вердији суаллар Фазил мұәллимин дүшүндүрүрдү вә о, аддымладығча һәмин кечәнин тәфәрруатыны јадына салмаға чалышырды.

— Фәттаһ дајыны, гаровулчуну китаб мағазасының јанында көрдүм, саламлашдығ да...

— Көрүрсүнүз, бир-бир јада дүшүр. Сонра кими көрдүнүз? Бах, бу чүр фикир вермәдијиниз адамлардан?

Фазил јенә бир мүддәт сусдугдан сонра:

— Ајна халаны,—деди.—Саламлашыб галхдығ јухары. Сонра Ајна хала чај кәтирди, көрдү ки, бабам чыхыб евдән, тәәччүб еләди ки, бу һавада һара белә?..

— Бах, бу ики нәфәр... Сонра кими?

Фазил мұәллим дајанды вә көзләнилмәдән:

— Билирәм сиз нә фикирләшиниз—деди.

Күндүз дә ајағ сахлады вә күлүмсәјә-күлүмсәјә деди:

— Гәрибәди. Сиз билирсиниз, амма мән өзүм өз фикирләримдән баш ачмырам һәлә...

Фазил мұәллим јәгин ки, бу сөзләри дә нөвбәти бир фәнд һесаб едиб деди:

— Мәни чох да сәләвәһ билмәјин. Мәним ишләримин бабамын өлүмүнә дәхли јохдур.

— Бурасы һәлә мәлүм дејил...

Фазил мұәллим, гулағларына инанмырмыш кими, мүһүм ишләр мүстәнтигинә бахды вә нә исә демәк истәди, амма Күндүз онун данышмағына имкан вермәди:

— Бурасы да мәлүм дејил ки, сизин ишләринизин бизим индики сөһбәтимизә нә дәхли вар?

Фазил мұәллим артығ гаранлығ дүшүкчә јаваш-јаваш ишылдамаға башлајан чаја тәрәф бахды вә деди:

— Имаш вағзалда иди.

— Бах, бу үч нәфәр...

Фазил мұәллим бу дәфә дә тәәччүблә мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәјлијә бахды. Әлбәттә, о, һеч чүр көзләмирди ки, дедији бу сөзләр, вердији бу хәбәр беләчә сакит гаршыланаҗағ.

Күндүз сорушду:

— Буну нә үчүн кизләдирдиниз?

— Истәмирәм Сәадәти бу мәсәләјә гарышдырсынлар. Истәмирәм онун ады рајонда дилдән-дилә кәзсин.

- Имаш вағзалда нә едирди?
- Кассанын янында дајаныб бизә бахырды.
- Сизлә үзбәүз иди?
- Нә.
- Сонра?

Сонра чыхыб кетди.

— Даһа ону көрмәдиниз?

— Јох.—Фазил мүүлһин бир аз чәтинликлә дә олса әләвә етди.—

Амма онун бу ишә дәһли јохду... Саадәти чоһ истәјир о. Белә иш тутмаз... Сојублар бабамы...

— Сиз ох атма дәрнәји дүзәлтмисиниз мәктәбдә?

Фазил Гәмәрлински тәәччүблә мһүм ишләр мүстәнтигинә бахды.

— Бәли. Нәдир ки?

Күндүз Кәримбәјли јенә нә исә сорушмағ истәди, амма бу ваһт аркадан Мүршүд ону һајлады:

— Күндүз әми! Күндүз әми!

Мүршүд гача-гача кәлиб онлара чатды вә төвшүјә-төвшүјә:

— Бизим прокурор сизи ахтарыр,—деди.—Евә адам көндәрмиди. Машыны дә күчәләри долашыр сизинчүн...

15.

Күндүз Кәримбәјли кабинетә кирәндә прокурор Дадашлы отурду. Јердә алтдан-јухары она бахыб бич-бич күлүмсәди вә тәбни ки, бизимлә бирликдә мһүм ишләр мүстәнтиги бу бахышларда нәсә тәзә бир хәбәр охуду; һәм дә хејир хәбәр, чүнки прокурор Дадашлынын әтли сифәти бу саат ачыг-ашкар хејир хәбәрлән дәм вурурду.

Дадашлы гаршысында отурмуш кичик лејтенант һәсәнзадәја ишәрә едиб:

— Миллссиз бир күнүмүз олмасын! — деди вә гарныны мәйдуу имканлары даһилиндә керә чәкиб мизин јешијини өзүнә тәрәф сийрди.

— Сизи сүрприз көзләјир.

Кичик лејтенант галхыб ајағ үстә дајанды. Күндүз Кәримбәјли исә мизә јахынлашыб:

— Саат? — сорушду.

Дадашлы көзләрини јешикдән чәкиб јашындан чоһ чаван көрүнә бу шәһәрли оғлана бахды вә өз нөрбәсиндә сорушду:

— Буна нә дејирләр? Теләпатија?

Күндүз өз мәхсуси тәбәссүмүлә күлүмсәјиб:

— Инстинкт. — деди.

Прокурор Дадашлы кичик лејтенанта бахыб башыны булады. Јәни ки, көрүсән дә, јолдаш кичик лејтенант, белә ишләр вар дүндәдә, сонра јешикдән чыхардығы гызыл гол саатыны мизин үстүнә гојду.

Күндүз сааты көтүрүб она елә марагла бахды ки, елә бил бу гызыл саат индичә дил ачыб башына кәлән гәзә-гәдәрин һамысыны бирчә-бирчә данышмағды.

Дадашлы ајағ галхыб әлләрини шалварынын чибләринә салды вә мизин архасындан кечиб Күндүзүн јанына кәлди, биринчи дәфә көрүмүш кими, мһүм ишләр мүстәнтигинин башы үстүндән саата бахды, сонра сағ әлини чибиндән чыхарыб кичик лејтенантын чийинә гојду.

— Сән отур, — деди. — «Шәһзадә вә диләнчи» ни охумусан?

Һәсәнзадә:

— Охумушам, јолдаш прокурор, — деди.

— Мајлс јадына кәлир орда?

152

Һәсәнзадә бир балача тутулуб:

— Чохдан охумушам, јолдаш прокурор,—деди.

— Һәмин Мајлсә ихтијар верилмишди ки, Инкилтәрә кралларынын

гаршысында истәдији ваһт отура биләр.—Прокурор Дадашлы өз сөзләриндән ләззәт чәкиб бәркдән күлдү—бу гызыл саатын тапылмасы кичик лејтенант әмәлли-башлы севинчәк етмишди—о, јенә дә әлини чибинә гојуб саата бахды.—Бизим бу кичик лејтенантын адама елә јахынлашмасы вар ки, һеч хәбәрин олмур, бир дә көрүрсән ки, чыхды бөјүрдән. Зибанын башынын үстүнү еләчә алыб.

Күндүз сааты мизин үстүнә гојуб кичик лејтенанта сары чөндү:

— Ешидирәм сизи.

Онун чиддилији Дадашлыја бир о гәдәр дә сирајәт етмәди вә прокурор кичик лејтенантын әвәзинә деди:

— Бизим бу рајонда бир Зибамыз вар, вағзалда перашки сатыр.

Елә вағзалда да бу сааты гатардан дүшүмүш бир нәфәрә сырамағ итә-бирмиш.—Дадашлы јенә кичик лејтенанта бахды.—Сырамағ итәјирмиш, амма бизим бу гочағ Мајлс гартал кими алыб башынын үстүнү!

Күндүз Кәримбәјли ејни чиддијәтлә сорушду:

— Изаһат вериб?

Бу дәфә онун аһәнкиндәки чиддилик прокурор Дадашлыја да сирајәт етди вә о, мизин архасына кечиб јериндә әјләшәрәк:

— Куја тапыб,—деди.

Кичик лејтенант әјлиб ајағларынын јанына гојдуғу портфелдән бир вәрәғ чыхартды вә мһүм ишләр мүстәнтигинә тәрәф узатды.

—Бујурун,—деди.—Буду изаһаты.

Күндүз:

— Лазым дејил—деди.—Зиба һарда јашајыр?

Һәсәнзадә портфели јердән көтүрүб:

— Ичазә версәниз мән сизи өтүрәрәм,—деди.

16.

Јаваш-јаваш һава чискинләмәјә башламышды јенә вә бу чискин раһонун ишығлы пәнчәрәләри гаршысында лап ајдын көрүнүрдү; бу чискин дејирди ки, бир аздан сулу гар јенә вај верәчәк.

Кичик лејтенант һәсәнзадә, Күндүзлә јанашы аддымлаја-аддымлаја сорушду:

— Шәһәрдә дә машина минмирсиниз, јолдаш Кәримбәјли?

— Лазым оlanda минирәм, әлбәттә. Бақыда машинысыз кечинмәк чәтин ишди. Амма машиныла да, троллејбусла да, автобусла да арам охду.

Кичик лејтенант Бақыдан кәлмиш бу мөшһүр ишчинин һәр сөзүнә хүссуси дигәт верирди вә јәгин ки, һәр сөздән дә өзү үчүн бир нәтичә чыхарырды. О, бир аз чәкинә-чәкинә:

— Билирсиз,—деди,—рајонумуз јахшы рајонду. Кәзмәли рајонду. Адамлары да јахшы адамларды...

Күндүз кичик лејтенанта бахыб күлүмсәди, јәни ки, гара гызын дәрди вармыш, сонра деди:

— Мән башга фикирдә дејиләм.

Һәсәнзадә јенә дә чәкинә-чәкинә:

— Билирсиз,—деди.—адам өзүнү бир аз белә... биртәһәр һиссә елә-бир... Биринчи дәфә кәлирсиз бура... Биринчи дәфәди көрүрсүз бу јерләри, бу адамлары... Амма чани ахтарырсыз...

— Бизим ишимиз белә лејтенант.—Күндүз јәгин билә-билә «кичик» сөзүнү ихтисара салды.—Сизин дә, мәннм дә, һамымызын... Нечә јашыныз вар?

153

— Ийрми дөрд.

— Һәлә һәр шеј ирәлидәди, лейтенант. Һәлә чох үзләр көрәчәксиз чох ишләрлә растлашагсыз, үрәжиниз дә чох гысылачаг, амма бир шеј олмасын кәрәк: пешманчылыг. Кәрәк пешман олмајасан ки, бу нә ишди өмрүмү һәср еләмишәм, чамаат күл бечәрир, китаб јазыр, концерт верир, амма мән дә кечәми күндүзүмә гатыб оғру ахтарырам, чани көзлә јирәм, фикримдә һәрәјә бир гәра јахырам, сонра да мә'лум олур ки, һәлис адам бу јох, бир башгасыды. Кәрәк һачанса бүтүн бунлар бәрәдә фикирләшиб пешман олмајасан. Бунунчүн билирсиз нә ләзимдыр?

Кичик лейтенант бир сөз дәмәјиб мүнүм ишләр мүстәнтигинә бахды. Күндүз јенә өз мөхсуси тәбәссүмүлә күлүмсәјиб деди:

— Бунунчүн кәрәк, адамлары да чох истәјәсән, бах, бу чискинни дә о дағлары да... Бу сөзләрим бир аз мүүллим нәсиһәтинә охшады, һә Мән ахы һүгүг факултәсиндә хејли вахт дәрс демишәм.

Кичик лейтенант:

— Билирәм—деди,—бир дәфә бизим мәктәбә дә кәлмишдиниз. Мән Мәрәкәндәки милис мәктәбиндә охумушам. Бизим рәис сизи дә вәтә етмишди бизә мүнәзирә охумаға. Валјутачыларың ишини ачмышдыңың онда...

Күндүз Кәримбәјли сәһбәти давам етдирмәди вә тахтапушларың үстүндән гаралан дағлары тәрәф бахды; елә бил бајаг кичик лейтенантә дедији сөзләрдән сонра бу дағлар да, бу тахтапушлар да, ишыгы пәнчәрәләр вә һәмин ишыгдә тор тутмуш чискин дә онунчүн даһа да доғма-лашмышды; көрүнүр, мүнүм ишләр мүстәнтигинин тәбиәтиндә мүнәлимликлә бәрәбәр бир тәләбәлик дә һәлә галмагдә иди.

Кичик лейтенант гаршы сәкидәки икимәртәбәли бинаның дарвазә гапысыны көстәриб:

— Буду, чатдыг—деди.—Зибаның еви буду.

Бу икимәртәбәли бинаның биринчи мәртәбәси гараж иди, икинчи мәртәбәсинин исә пәнчәрәсиндән ишыг кәлирди.

— Машыны да вар дәрәсән?

— Јох, әшиш, онунку дејил, Чәбинин «Москвич»иди, кәһнә...

— Чәби кимди?

Кичик лейтенант бир балача тутулду:

— Һеч, шоферди,—деди—комхозун јүк машыныны сүрүр.

— Фатма арвадын оғлу Чәби?

Кичик лейтенант тәәччүблә Күндүзә бахды:

— Бәли.

— Бәс өз машыныны бурда нијә сахлајыр?

Кичик лейтенант чаваб вермәди вә онлар дарвазаја јахынлашандә гапыны аралајыб бојуну һәјәтә тәрәф узатды:

— Зибә! Ај Зибә!

Зибә јәгин ки, сәсиндән о саат кичик лейтенанты таныјыб, һәлә ичәридә дејинә-дејинә пилләкәнин башына чыхды.

— Нәди? Нә истәјирсән мәнән?—сорушду.—Нә верибсән мәнә, ала билмирсән? Башыма итин мүсибәтин ачдын, азынды?—Вә сонра кичик лейтенантын јанында танымадығы бир адам да көрүб бир балача һүҗүкдә елә бил, даһа дејинмәјиб онлара бахды.

Һәсәнзадә деди:

— Јолдаш Кәримбәјли Бакыдан кәлән прокурорду. Сәннән өзү даһышмаг истәјир.

— Истәсин дә...

Күндүз Кәримбәјли чискиндән көзләрини гыјыб ашағыдан-јухары Зибәја тәрәф бахды вә сорушду:

— Галхмаг олар јухары?

— Олар дә, нијә олмур...

Онлар јухары галхыб отаға кирдиләр.

Зибә алныны дәмәлла бәрк-бәрк бағламышды вә инди аһындан-аһындан белә мә'лум олурду ки, башы ағрыјыр; амма гәрибә иди, бу арвадын башы бәлкә доғрудан-доғруја да мөһкәмчә ағрајырды, диһал ки, аһы да, уфу да адама елә тә'сир едирди ки, елә бил башағрысы аландандыр.

Күндүз:

— Вахтыңызы чох алмајачағың—деди.—Дәрәсән јахшы һисс елә-мирсиниз өзүңүз?

Зибә нифрәт долу нәзәрләрлә Һәсәнзадәјә бахыб:

— Дај нечә һисс еләјәчәјәм өзүмү?—деди.—Гојурлар ки, адам гапылыб отурсун харабасында раһатча?—Сонра о, кичик лейтенантә јох, сәһәз Күндүз Кәримбәјлијә јер көстәрди.—Отуруң дә, ајаг үстә нијә дајанырсыз?..

Күндүз кирдә мизин архасындакы стуллардан бирини чәкиб отурду:

— Чох сағ олун—деди.—Бәс сиз нијә әлләшмирсиниз?

Зибә әли илә алныны тутуб:

— Мән елә сәһәрдән-ахшамачан отурурам дә.—деди вә сәһәрдән-ахшамачан бу ишлә мәшгул олмағына бахмајараг Күндүзлә үзбәү отурду.

Кичик лейтенант һәјәт пәнчәрәсинин сүраһсинә сөјкәниб ајаг үстә дајанды.

Зибә јенә алныны овушдура-овушдура, өз-өзүнә данышырмыш кимнә, ағламышды:

— Ишимә бәх мәним, ај аллах, күчүмә бах! Чамаат кефдә-дамагда, мәним дә евимә прокурор кәлир...

Күндүз Кәримбәјлинин әвәзинә кичик лейтенант пәрт олду:

— Јахшы данышмырсан, Зибә.

Зибә јенә нифрәт долу көзләрлә кичик лейтенанты тәпәдән-дырнагачан сүзүб деди:

— Сән кәс! Пишик кими кәлиб адамың башының үстүнү алмағы билирсән... Дајан бир!

Зибаның бәнзәтмәси кичик лейтенанты тәбдән чыхарды:

— Нәди, Чәбијә дәрәчәксән?

Зибә бу сөзлә лап јанды-јахылды:

— Сән кет бачын Күлјазын дәрдини чәк ки, әри сәһәрдә гызларла кеф еләјир!

Күндүз Кәримбәјли кичик лейтенантә бахды вә Һәсәнзадә бу бахышлар алтында ағзыны јуммаға мөчбур олду.

Онуң сүсмасыны Зибә өзү билдији чүр јөзду, јә'ни буну үстүңлүју һесаб еләјиб фүрсәти фәтә вермәди, габагдан кәлмишликлә чығармаға башылады:

— Нәди? Нә бөјүк иш көрмүшәм! Саатды, тапмышам, сонра дә иштәмишәм сатым! Чибкирлик еләмәмишәм ки?!

Күндүз гәрибә бир сакитликлә сорушду:

— Һарда тапмысыз?

Зибә кичик лейтенантә ишарә едиб:

— Демишәм дә она—деди.—Јаздым да һамысыны бир-бир! Гол да чәкдириб мәнә!... Нәди, савады чатмајыб, һисс јазыб?

Күндүз ејни сакитликлә деди:

— Мәнә дә дејин.

Онун сакитлиги ва бу сакитликдеки гәтијјәт Зибаја да сирајәт еди ва арвад бу дәфә адам кими чаваб верди:

— Бу күн тапмышам. Тапдым, елә орда да сатмаг истәдим ки, бу... —Зиба кичик лейтенанта бахыб жаглы бир сөз демәкдән өзүнү күчә сахлады.—бу... алды башымын үстүнү...

— Бәс габыны нејләдиниз?

— Гансы габыны?

— Саатын габыны. Мешиндән балача габы олмалы иди.

— Һә, габыны... габыны тулладым дә, ушаг дејиләм ки, саатгабы ојнадам!...

— Һара тулладыныз?

— Һә биләм, Һара тулладым? Вағзалда адам бәјәм билир ки, Һәјә Һара туллајыр?

Күндүз Кәримбәјли ајага галхыб нәинки Зибанын, Һәтта кичик лейтенантын белә көзләмәдији бир сәртликлә.

— Бурда сизиялә сөһбәтимиз баш тутмајачаг, Зиба ханым!—деди. —Сөһбәтимизи прокурорлуда давам етдирәрик.

Зибанын көзләри кәлләсинә чыхды:

— Нијә тутурлар мәнә? Нејләмишәм мән? Адам сојмушам?

Бир мүддәт араја сүкут чөкдү вә бу сүкуту мүнүм ишләр мүстәнтигинин сәси позду:

— Саатыны сатмаг истәдијиниз адам өлдүрүлмүшдүр. Билмирәм, сизин бундан хәбәриниз вар, ја жох?! Амма јалан данышырсыныз. Белә бир ишдә јалан сатмағын өзү ағыр чинајәтдир.

Јенә араја сүкут чөкдү вә бу дәфә Зибанын көзләри халис һејван бир горхудан аз гала һәдәгәсиндән чыхачагды. Күндүз диггәтлә она бахырды.

Зиба алындакы дәсмалы дартышдырыб ачды вә удгуна-удгуна:

— Мән јалан демирәм,—деди:

— Сиз јалан дејирсиз! Саатын гутусуну вағзалда Һара атмысыныз, өзүнүз дә билмирсиниз, Һә?—Мүнүм ишләр мүстәнтиги јәгин ки, өзүндән асылы олмајараг сәсини галдырды.

— Һә...

— Гуту нә рәнкдә иди?

— Палчыга батмышды... Чиркли иди, фикир вермәдим мән рәнки-нә... Јағыр дә, нечә күндү...

— Доғру дедијиниз сөз дә елә будур. Доғрудан да јағыр нечә күндү... Амма Һәмин саатын неч бир гутусу олмајыб! Сиз дә нә палчыга батмыш, нә дә палчыга батамыш гуту көрә билмәздиниз, Һәлә ону вағзалда һараса тулламағыныз бир тәрәфә!

—Нечә көрә билмәздим?.. Өзүнүз дединиз дә...—Вә јалныз бундан сонра Зиба мәсәләни баша дүшдү вә мәсәләни баша дүшмәјилә дә бајаг алындан ачдыгы дәсмалы көзләринә сыхыб һөнкүрмәси бир олдү. —Һәјә колмисиниз бура? Адам өлдүрәнди о? Мәндән бир сөз гопара билмәјәссиз!..

Мүнүм ишләр мүстәнтиги гапыдан чыхды, кичик лейтенант да онун ардыпма кетди вә онлар пилләкәнлә һәјәтә дүшүб күчәјә чыхана гәдәр јухарыдан Зибанын һөнкүртүсү ешидилди.

Бир мүддәт јанашы аддымладылар.

Јенә дә әмәлли-башлы јағмага башламышды.

Күндүз Кәримбәјли бојуну галдырыб әлләрини чибиңә салды вә бир аз кеткидән сонра Һәсәнзәдә дилләнди:

— Зиба дүз демир, јолдаш Кәримбәјли...

Күндүз көзләрини ајагларынын алтындан чәкмәјәрәк сорушду:

— Һәји?

— Мәним бачымын әри Москвада аспирантурада охујур...

Күндүз кичик лейтенанта бахды. Һәсәнзәдә эләвә етди:

— Өзү дә тәрбијәли оғланды...

17.

Рајон прокурорлуғунун бирчә пәнчәрәдән башга, галан бүтүн пәнчәрәләринин ишығы сөнмүшдү вә бу кечә Һәмин ишығы јенан отагда ики нафәр үзбәүз отурмушду—мүнүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәјли вә чинајәт ахтарышы үзрә баш инспектор Чаббаров.

Күндүз гаршысындакы говлуғдан сәнәдләри көтүрүб бир-бир диггәтлә нәзәрдән кечирди вә бу дәм о, мүнүм ишләр мүстәнтигиндән даһа чох китабханада отуруб диссертасија иши үчүн материал топлајан чаван алимә охшајырды.

Капитан Чаббаров көзләрини Күндүз Кәримбәјлидән чәкмирди вә бу машһур мүстәнтиги бу дәрәчәдә мәшғул едән сәнәдләри топлајыб Бақыдан көтирдији үчүн инди јәгин өзүндән чох разыды.

Нәһәјәт, мүнүм ишләр мүстәнтиги сәнәдләри говлуға јығды, бир мүддәт капитан Чаббарова бахды вә сорушду:

— Бақыда һавалар нечәди?

Әлбәтте, чинајәт ахтарышы үзрә баш инспектор Күндүз Кәримбәјлидән даһа мүнүм суаллар көзләјирди...

— Јахшыды...—деди.

18.

Фәттаһ дајы бир ајағыны алтында бүкүб күрсүдә отурмушду вә гәјяныны түстүләдә-түстүләдә дејирди:

— Гоча нәәм варды, Набат гары дејирди она бөјүк дә, кичик дә, Надири тахтада көрмүшдү, јүзү чохдан кечмишди! Гыш вахты белә һаваларда ахшамлар јығылырдыг башына. Билмирәм бу арвадын синәси дәрјајды најди! Кечәнин јарысына кими нағыл данышарды. Мәликмәм-мәддән тутмуш, овчу Нәзәрдән тутмуш, Шаһ Аббасын халҗа тохумағы-начан, даныш ки, данышасан!.. Пәһ.

Күндүз Фәттаһ дајыјла үзбәүз отуруб чај ичирди. Мүршүд дә тахта кәтилдә отуруб көзләрини дикмишди дәдәсинин ағзына вә Фәттаһ дајынын бу сөһбәтләри дә онунчун јәгин елә Мәликмәммәд нағылы кими бир шеј иди.

— Јаман да горхаг иди арвад. Кечәләр һәјәтә тәк дүшмәјә горхурду. Гыш кечирди, јазда, јајда да ахшамлар јығылырдыг башына ки, нағыл де. Нәтәр шејдисә, јазда-јајда нағыл демәккә арасы јохду. Дејирдик ки, демәсән кечәләр чыхмарыг сәнән һәјәтә, Галырды наәләч, башлајырды данышмаға... Инди фикирләширәм ки, нијә һејлә горхурдуг о јазыг гарыны...—Фәттаһ дајы күлүмсәјиб:—әрә кедән гызын дили алтда гәнд кәрәк, гајынанасы олан колнини дили алтда фәнд кәрәк, дејибләр!..—деди.—Дүнјанын ишләри беләди...

— О нағыллары мән дә билирәм.—Буну да Мүршүд деди.

— Сән биләрсән дә, сәнә нә вар ки!.. Ијди Һара бахырсан, аллаһа шүкүр, нағыл китабыды!.. Һәлә мәктәбә кетмәмишдән охумағы өјрәнирсә. Бәс бизә Набат гочам данышмасажды, нә биләчәјдик?

— Мән дә јаман нағылбазыјдым ушагылғда.—Бунлары дә Күндүз деди.—Бә'зән сәһәрә кими нағыл охујурдум. Атам ачыгланарды, кәлиб отағын ишығыны кечирәди ки, јатым, јорғанын алтында әл фәһәрини јандырыб охујурдум...

Фэттаһ даҗы;
— Еһ!..—деди.—Кечәр бу дөвран, сәнә дә галмаз, деҗибләр...—Сору
ра сорушду.—Атан да сағды, бачыоғлу?
Күндүз деди:
— Һә, сағды.
— Мәнним кими гочафәндиди, һә? О нә сәнәтин саһибиди?
— Бәстәкарды.
Фэттаһ даҗы да, Мүршүд дә тәәччүблә Күндүзә бахды, куҗа ки
Бакыдан кәлән бу гонағын атасы бәстәкар ола билмәзмнш.
Фэттаһ даҗы тәнбәкидән сапсары саралмыш баш бармағы илә га
җанынын одлуғуну бир-иҗи дөфә басыб түстүлөдә-түстүлөдә сорушду:
— Јәһни маһны јазанды дө?
— Маһны, опера, балет, нә истәјирсиз!—Мүһүм ишләр мүстәнтиги
күлүмсәди.
Бирдән Мүршүд тапды ки, гонағларынын атасы кимди:
— Фәзли Кәримбәјли?
— Өзүдүр ки, вар.—Атасынын белә бир мәшһурлуғу Күндүзә ачы
ашкар ләззәт верди.
Фэттаһ даҗы башыны булады вә өзүнү сахлаја билмәҗиб деди:
— Балам, бәс сән нә әчәб белә бир сәнәт сечмисән өзүнә?
—Өзүн демирсән ки, дүңҗанын ишләри беләди, Фэттаһ даҗы? Он и
мусиги мәктәбиндә охумушам, амма мусиги охумагла деҗил, веркә
ләди.
— Бәс сәнни бу ишин веркилә деҗил?
Күндүз Кәримбәјли чиҗинләрини чәкди:
— Чәтин суал верирсән, Фэттаһ даҗы.
— Чәтинлијә дүшмәнни дүшсүн. Нијә чәтин олур?
— Чинајәт елә шејди ки, Фэттаһ даҗы, һәмишә тәсәдүф ахтарыр ки
ачылсын, чүнки јәнә дә сән дејән кими, дүңҗанын ишләри беләди. Ч
најәт тәбиәтә зидди. Инсан да тәбиәтин бир парчасыды...
Фэттаһ даҗы гәлҗаныны түстүлөдә-түстүлөдә бир мүддәт сусду, сон
ра сулу гарын дөҗәчләдији пәнчәрәјә тәрәф ишарә етди:
— Бизим бу рајон ки, вар, бачыоғлу, балача јерди. Бурда бир сә
кизләтмәк чәтин ишди. Һамы инди сәннән данышыр. Сөзүн дә ки, би
лирсән дә, бачыоғлу, дамары олар, чәкәрсән узанар. Инди сән нә вах
сон гојурсан бу сөз-сөһбәтә, ишәллаһ?
Мүһүм ишләр мүстәнтиги әлини ағзына әпарыб әснәди:
— Көрәк дә, Фэттаһ даҗы...
— Кеч олса јахшыды.—Буну көзләриндән јуху төкүлән Мүршү
деди.
Фэттаһ даҗы тәәччүблә оғлуна бахды.
Күндүз сорушду:
— Нијә?
— Чүнки сиз дә о гәдәр чох галарсыз бурда.
Күндүз бәркдән күлдү вә ајаға галхыб Мүршүдүн гыварым сачлары
ны гатышдырды.
Фэттаһ даҗы да ајаға галхыб башыны булаја-булаја:
— Јаман кимкәбазды бизим бу кәдә,—деди.—Адама азары вар
Мән дә елә беләјдим ушағлыгда.— Сонра Мүршүдә ишарә еләди
— Дур, дур кедәк аз галыб кечә јары ола,
Мүршүд ајаға галхды:
— Кечәниз хејрә галсын.
— Кечән хејрә галсын, Мүршүд киши.
Фэттаһ даҗы да гапыдан чыха-чыха:

— Јат, — деди. — Бу күн һеч өскүрмәдин, дүзәлирсән дејәсән.
Күндүз:
— Гызылмыш сәнни әлләрин, Фэттаһ даҗы.—деди.
— Еһ, гызылданса, чарыг јахшыды, бачыоғлу. Чүнки гызылдан ча
кејсән, ады чарыгды, гызыл деҗил. Кечән хејрә.
— Сағ ол, Фэттаһ даҗы.
Фэттаһ даҗы отагдан чыхыб гапыны ардынча өртдү.
Күндүз пәнчәрәјә јахынлашыб чөлә бахды.
Рајонун ишығлары тамам сөнмүшдү.
19.
Зибакилнн дарвазасындан бир нәфәр чыхыб шыдырғы јаған сулу
тарын алтында аддымламаға башлады.
Гаранлыгда ону танымағ мүмкүн деҗилди.
Бир аздан о, кедә-кедә сырыглысынын чибиндән бир сигарет чыха
рыб јаш олмасын дејә овчунда тутду, сонра бир ан ајағ сахлајаыб киб
ритлә сигарети јандырды.
Кибрит чөпүнүн бир аныг ишығында Чәбинни сифәти көрүндү.
Сонра Чәби ити аддымларла јолуна давам етди.
20.
Нечә мүддәтдән бәри рајонда биринчи дөфә иди ки, күн чыхмышды,
слә бил ки, күнүн беләчә чыхмасы рајондакы бүтүн тахтапушлары,
биналара, күчәләрә бир шадлыг кәтирмишди вә елә бил ки, күчә
лардәки чылпаг ағачлар да инди белә бир күн шадлығынын ичиндә иди.
Нечә мүддәтдән бәри рајонун јухарысындакы уча дағлар да би
ринчи дөфә иди ки, беләчә ајдын көрүнүрдү вә о дағларын башында
кы гар да инди күнүн шүалары алтында күмүш кими парылдајырды.
Ичи су долу ведрәјә салыб чыхартдығы әски илә бөјүк јүк машы
нынын кузовуну јујуб тәмизләјән јашлы бир сүрүчү деди:
— Күчәб күн чыхыб. Јахшыча һавады...
Өз машынынын пәнчәрә шүшәләрини силән Чәби, ишиндән ајрыл
мајыб:
— Һава да адам кимидир—деди,—е’тибар јохду она...
— Адамлар јәһни белә е’тибарсызды? — Бу суалы кәлиб Чәбинни
машынынын јапында дајанан мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәрим
бәјли верди.
Чәби она бахды вә јәгин ки, мәсәләнин нә јердә олдуғуну баша
дүшдү, Күндүзү башдан-ајағачан сүзүб елә бил ки, биринчи дөфәдән
нечә адам олдуғуну билмәк истәди, сонра әлләрини әски илә силә-силә
сорушду:
— Мәнлә ишиниз вар?
Күндүз күркүнүн дөш чибиндән вәсигәсини чыхарыб она тәрәф узат
ды. Чәби вәсигәҗә бахмады:
— Лазым деҗил,—деди.—Билирәм, Бакыдан кәлән прокурорсуз.
Көрән кими таныдым сизи. Көзләјирдим...
Мә’лум мәсәлә иди ки, Чәби бу мә’луматлары Зибадан топламыш
ды.
— Тәләсмирсиз?
Чәби саатына бахыб:
— Тәләсирәм — деди. — Кәндә кедиб кәлмәлијәм,
— Кәндә нә вахта кедиб кәлмәлиссиз?
— Бир саата кедиб гајыдарам, јахындады.

— Мәни дә өзүңүзлө көтүрүң. Белә һавада бир саат кәзмәјин өт дә саваб ишди.

Чәби бу дәфә ачыг-ашкар тутулду вә чијинләрини чәкди:
— Нечә билирсиз...

Мүһүм ишләр мүстәнтиги хүсуси бир дә'вәт көзләмәдән кабинәдә отурду. Чәби дә өз јеринә галхды вә ичәри тәрәфдән силә-силә тәкрар етди:

— Көһнә дәјирманын јанында беш дәгигәлик ишим вар...

— Ејби јох, көзләјәрәм.

— Јолун үстүндәди елә... — Чәби нараһат иди.

Мотор ишә дүшдү вә машын гараждан чыхды.

Күндүз гаршысындакы шүшәдән күчәјә баха-баха күлүмсәјиб:

— Сиз мәним суалыма чаваб вермәдиз—деди.

Чәби тәәччүблә јол-јолдашына бахды:

— Хансы суалыныза?

— Адамларын е'тибарсылыгы барәдә.

Бу дәфә Чәби дә күлүмсәди:

— һә... Олур дә, көрүрсән ки, бирини аллаһ ки ми таныјырсаң, перәмбәр билирсән, сонра мә'лум олур ки, чаггалын бириди...

— Бир нәфәр олар, амма һамы јох дә. Нечә билирсиз?

— Бир нәфәр дә адамды дә...

Машын рајонун күчәләри илә кедирди вә Күндүз Кәримбәјли шүшәдән баха-баха һеч нә демирди вә белә бир сүкут көрүнүр ки, Чәбинин үрәјиндән дејилди, һөвсәләдән чыхарырды ону; нәһајәт, о өзү диләләнди:

— Билрәм,—деди. — Зибәдакы саата көрә мәнимлә јол-јолдашылығы едирсиз инди...

Күндүз күлүмсәјиб:

— Нечә дејәрләр,—деди.—һәм зијарәт, һәм тичарәт...

Чәбинин исә даһа күлүмсәмәјә һалы јох иди.

— О, тапмајыб сааты, мән тапмышам, вермишәм она. Белә олмәз?

— Нијә олмур? Әкәр доғрудан да беләдизсә, олар.

— Әкәр доғрудан да белә дејилсә, нә олар бәс? Адам сојан оларам мән, адам өлдүрән оларам?

Мүһүм ишләр мүстәнтиги чаваб вермәди; күман ки, о, Чәбини даһа јахшы танымышды: Чәби өзү нәји ләзым билирдисә данышчагадн, галанлар исә сонранын иши иди.

Машын рајондан чыхыб һәлә гурумамыш асфалт јолла кетмәјә башлады. Јолбоју узанан електрик мәфтилләринә тәк-тәк, һәрдән икиси бир јердә, гаргалар гонмушду вә бу саат бу гаргалар да елә бил ки күнүн алтында гызына-гызына дунјанын ишләри барәдә фикирләширди.

Чәби сүканын архасында гурчаланыб куја ки, јерини раһатлады вә деди:

— Дүздү, әһмәди-бигәмлијим олуб, дунјаны вечимә алмамағым олуб, јемәји-ичмәји хошлајырам, бә'зән һәтәрән-пәтәрән данышмағым да вар, ат кечмәз ишләрим дә вар, амма нә адам соја биләрәм мән, нә дә ки, адам өлдүрә биләрәм...

Мүһүм ишләр мүстәнтиги чаваб вермәди.

— Билрәм фикирләширсиз ки, Чәби билдикләринин һамысынын демир.

Машын чајын үстүндәки көрпүдән кечиб, чылпаг будаглары саланмыш сөјүдүн јанында дајанды.

Чәби јолдаш јүз-јүз он метр аралыдакы көһнә дәјирманы көстәриб

деди: — Бу саат кәлирәм. Беш дәгигәлик ишим вар орда. — Сонра мә'налы күлүмсәди. — Чәби тәмиз оғланды...

О, мотору сөндүрүб ашағы дүшдү вә јолун көнарындакы коллугларын арасы илә дәјирмана тәрәф кетди.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги дә машындан дүшүб көрпүјә тәрәф кәли вә ики әли илә көрпүнүн тахта сураһисиндән јанышыб чаја бахды.

Чәј көпүкләнә-көпүкләнә ахыб мөшәнин ичиндә чылпаг ағачларын, колларын арасында јох олурду. Мөшәнин јухары тәрәфиндәки дағларын этәкләри бөм-бөз иди вә бу саат һәмин бөзлүг да елә бил ки, күнүн шүаларындан ләззәт алырды. Дағларын башындакы гар исә өз сөјүт тәһһалығынын һүндүрлүјүндән күмүш ки ми парылдајырды. Јолбоју узанан вә чајын да үстүндән кечән електрик мәфтилләринә гонмуш гаргалар да тәрпәнмир вә елә бил ки, бу гәфил чыхмыш күнүн шүаларындан мәст олуб мүркү дөјүрдү.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги көрпүдән араланыб јенә машына тәрәф кәли вә көзләрини тыјыб күнә бахды, сонра елә бил ки, јахшыча бир раһатлығын ләззәтини габагчадан һисс едирмиш ки ми, голларыны кениш ачыб ләззәтлә кәрнәшди вә бу дәфә Чәбинин кетдији көһнә дәјирмана тәрәф бахды—көһнә дәјирман елә бил ки, һәм көһнәлијиндән, һәм дә даһа ишә-күчә јарамадығындан чөлүн дүзүндә тәк-тәһһа өз ахырыны көзләјирди.

Вә бу заман елә бил ки, дәјирманын архасындан бир көлкә өтүб мөшәликдә јох олду.

Бу көлкә мүһүм ишләр мүстәнтигинин нәзәриндән јајынмады вә о, даһа артыг бир диггәтлә көһнә дәјирмана тәрәф бахды.

Елә бил ки, бу ади көлкәнин беләмә гәфләтән көрүкүб итмәсијлә бу јерләри хофлу бир интизар бүрүдү.

Күндүз ачыг-ашкар нараһат иди вә о, ејни диггәтлә көһнә дәјирмана тәрәф баха-баха әлини галдырыб кабинканын гапысыны ачды вә машынын әввәлчә гыса, бир мүддәтдән сонра узун синалы чајын шырылысыны үстәләјиб бу мөшәјә, бу дағлара сәс салды.

Көһнә дәјирманда нә бир адам көрүндү, нә дә ордан бир сәс-сәмир кәлди.

Күндүз Кәримбәјли әввәлчә аста аддымларла, сонра даһа чәлд паракәтлә кол-көсун арасы илә көһнә дәјирмана тәрәф кәлди вә дәјирманын гапысы ағында дајаныб чағырды:
— Чәби!

Дәјирмандан сәс кәлмәди. Мүһүм ишләр мүстәнтиги ајағы илә галыны итәләјиб ичәри кирди. Гапы чырылдады вә бу гапы чырылтысында бу ан бир мүдһишлик варды. Күндүз кечиб дәјирманын ичинә кирди вә бир көз тырпымында әлини атыб дөшүндән тәпанча чыхартды.

Чәби тахта пилләкәнин үстүнә дүшүб галмышды. Онун сол күрәјинә санчылымыш бычағын дөстәси дәјирманын балача пәнчәрәсиндән дүшән ишыгда парылдајырды. Чәбинин көзләри елә бил ки, дунјанын ишләринә маты-гуту гурумуш ки ми кениш ачылымыш вә беләмә дө бәрәлә галмышды. Онун ағзы ачыг иди вә ағындан ахан ган сырыгылысынын этәкләрини, тахта пилләкәни бүсбүтүн тырмызыја бојамышды.

Күндүз бирчә анын ичиндә бу бөмбөш дәјирманы көздән кечириб пилләкәнә атылды, сонра пәнчәрәјә јахылашды; тахтасы чүрүмүш бу чүшәсиз пәнчәрә о гәдәр балача иди ки, бурадан кириб-чыхмаг мүмкүн дејилди.

Күндүз һәјәтә чыхды вә доланыб баыр тәрәфдән пәнчәрәнини јанына кәлди, диггәтлә әтрафа бахды:—дөрд тәрәфдә чылпаг ағачлар иди вә инди бурада адам ахтармаг јәгин ки, мәнасыз иди.

О, бир нечә аң беләчә дајанды вә һара кедәчәјини билмәди, сонра сүр'әтлә машына тәрәф гачыб кабинкаја атылды вә кабинкаја атылмагы илә дә машыны ишә салмагы бир олду.

Машын даирә вуруб рајона тәрәф көтүрүлдү.

Машын сүр'әтлә рајонун күчәләри илә кетдикчә, орда-бурда ойнашан ушаглар, күчәдәкә кедәнләр, тәччүблә онун архасынча бахып јәгин фикрләширдиләр ки, нә олуб белә көрәсән, Чәбинин машыныны башгасы сүрүр вә елә дә сүрүр ки, елә бил далдан ону чин говуру.

Кичик лейтенант һәсәнзадә дә портфелини јелләдә-јелләдә кедирди вә о да тәччүблә машынын ардынча бахыб аддымларыны јејинләтәди.

Күндүз машыны Иماشкилин һәјәт гапысы ағзында сахлајыб ашагы атылды вә гапыны итәләјиб һәјәтә кирди.

Имаш беллә һәјәтдәки нар ағачынын дибини јумшалдырды вә о, әл сахлајыб бирдән-бирә бу чүр накаһ пејда олмуш мүһүм ишләр мүстәнтигинә бахды, сонра чәпәрдән көрүнән машына нәзәр салды вә ришхәнд еләмәкдән өзүнү сахлаја билмәди:

— Бәс Зибә һаны? — дејиб күлүмсәди. — Чәби јохду машында, һеч олмаса Зибә отурајды дә...

Әлбәттә, бу саат һисс олунурду ки, мүһүм ишләр мүстәнтиги Имашын беләчә ришхәнд едә-едә һәјәтдә ишдә-күчдә олачагына бир о гәдәр дә әмин дејилди.

Вә елә бил бирдән-бирә һәр шеј онун үчүн ајдын олду.

О, һеч нә демәјиб кери дөндү вә јенидән кабинкаја сычрајыб машыны јериндән тәрәптди.

Имаш бу мәсәләдән бир мәтләб ганмајыб ишинә давам етди.

Машын сүр'әтлә кедиб вағзалын габагында дајананда даһа ашагы дүшмәјә бир ейтијач јох иди—Зибанын перашки көшкү кимсәсиз иди вә собадан да исти перашкинин бухары галхмырды.

Машын јенә дә јериндән көтүрүлдү вә бу дәфә рајонун күчәләриндән өтүб Зибанын евинин габагында дајанды. Күндүз Кәримбәјли ашагы атылды, дарвазаны итәләјиб ачмаг истәди, амма дарваза бағлы иди. Күндүз јухары бојланыб евин пәнчәрәләринә тәрәф бахды, сонра гапынын дәмр-чәкичини бир нечә дәфә дөјәчләди.

Јолдан өтәниләр ајаг сахлајыб каһ Чәбинин машынына, каһ да тәһнамадыглары бу адама бахырдылар вә онун тәләсик һәрәкәтләриндән јәгин баша дүшүрдүләр ки, нә исә бир иш вар бу ишин ичиндә.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги гапынын чәкичини бу дәфә даһа артыг бир тәкидлә дөјәчләди.

Әлиндә ичи долу зәнбил тутуб күман ки, базардан гајыдан јашлы бир арвад:

— Јохду Зибә евдә! — деди. — Инди чә ашагы дүшүрдү, чај гырагына тәрәф.

Күндүз бу сөзләри дејән арвада бахды вә әввәлчә елә бил ки, арвадын дедиқләринин мәнасыны јакшы баша дүшмәди, сонра даһа дә тәләсик кабинкаја сычрады; машын јериндән көтүрүлдү.

Машын рајондан чыхыб торпаг јолла чаја тәрәф кетди вә мешәнин кәнарында дајанды.

Бу о јерләр иди ки, мүһүм ишләр мүстәнтиги, Фазил мүәллимлар вә Сәадәтлә бурада раслашмышды.

О, машындан атылыб чылпаг ағачларын арасы илә чај боју ирәли вә бу саат Күндүз Кәримбәјлијә бахан бир кәс һеч шүбһә етмәзди ки, дөрд бир тәрәфдә гуш да учса онун көзүндән јайынмајачагды.

Вә нәһәјәт, о, бөјүк бир палыд ағачынын јанында дајанмыш Зибанын көрдү. Зибә гәрибә бир кәдәрлә башы гарлы дағларә тәрәф бахырды вә бу саат күнун шүалары алтында о башы гарлы дағлар елә бил ки, бу арвадын көзләриндәки кәдәрә биканә дејилди.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги колларын, гуру будагларын арасында даһа да сүр'әтлә ирәлиләјәрәк гәфләтән нәсә көрүб бәркдән гышгырыды:

— Зибә!

Зибанын көзләрини дағлардан чәкиб бу көзләнилмәз гышгырыга тәрәф чөнмәси илә ири бир бычагы бир көз гырпымында палыдын јоғун көздәсинә санчылмасы бир олду; Зибә гышгырыга тәрәф бирчә аң кеч етмәсәјди, иш ишдә кечәчәкди.

Арвад бу дәфә дәһшәт долу нәзәрләрлә палыдын көздәсиндә һәлә дә дәстәги титрәјән бычага бахды.

Күндүз Кәримбәјли исә артыг өзүнү колларын, ағачларын арасында атыб бычаг атанын ардынча гачырды.

Бычаг атан адамын ағачлар арасындан һәрдән күрәји, һәрдән башы көрүнүрдү вә бу саат ону беләчә гован, тәбини ки, мүһүм ишләр мүстәнтигинин сәси иди.

Күндүз Кәримбәјли гышгырды:

— Дајан! Дајан дејирәм сәнә!

О, сағ әлиндә тапанча тутмушду, сол әли илә гуру будаглар көзү вә кирмәсини дејә өзүнә јол ачырды.

— Дајан!

Сонра о, гачан адамын башы үстән далбадал ики күллә атды вә даһа артыг бир инадла чанијә јакынлашмага башлады.

Бычаг атан адамын сүр'әти јаваш-јаваш азалырды вә онун тез-тез рәфәс алмасындан, төвшүмәсиндән һисс олунурду ки, бир атымлыг бахыты галыб. Бирдән о, гәфләтән ајаг сахлады вә бир анын ичиндә әјниб һаңанса галанмыш көһнә очаг јериндән тутарлы бир көсөв көтүрдү, керн чеврилди вә керн чеврилмәји илә көсөвү Күндүзә тәрәф выјылдатмагы бир олду.

Вә биз дә анчаг инди ону көрүб таныдыг.

Бу адам Фәттаһ дајы иди.

Көсөв зәрблә Күндүз Кәримбәјлинин сағ әлине дәјиб тапанчаны ағачларын дибинә салды вә елә бил ки, Фәттаһа тәзәдән күч кәлди. О, ағ сағталына јарашмајан бир сычрајышла Күндүзүн үзәринә атылыб:

— Богачагам сәни, көпәк оғлу! — деди. — Ит кими кәбәрдәчәјәм сәни!

Вә о, доғрудан да ики әли илә мүһүм ишләр мүстәнтигинин боғанындан јанышыб бүтүн ағырлығыны онун үстүнә салды; Күндүз архасы үстә јерә јыхылды вә онун сифәтинин дамарлары шишди, көзләри мазарыб ганла долду.

Фәттаһын көзләриндән од, алов төкүлүрдү, кин-күдурәт, гәзәб төкүлүрдү, елә бил ки, нечә илләрдән бәри үрәјиндә кизлинечә сахладыгы, кизлинечә ону јандырыб-јахан адам боғмаг еһтирасы бирдән-бирә үзә чыхмышды вә бу алышыб-јанан еһтирас долу көзләрдә инди бир тәнтәнә шөвөг ојнајырды.

Лакин, Күндүз бүтүн күчүнү топлајыб ајагы илә Фәттаһы өз үзәриндән ата билди; бу дәфә Фәттаһ архасы үстә јерә сәрилди, амма Күндүз онун үзәринә атыла билмәди — Фәттаһ тез үзүүстә чеврилиб ајага галхды вә ики әлини бирләшириб, балта илә одун јарырмыш

кими, вар күчү илэ Күндүзүн бојнуна вурду. Бу зэрбэ Күндүзү сары сытды, о, архасыны вэлэс ағачынын көвдөсүнө сөккөйб галды в Фэттаһ башыны бөдөнүнө гысыб бир аз јанпөртү ирэли сычрады, бу дө фө дө вар күчү илэ Күндүзүн габыргаларынын арасына кәллэ вурду Күндүзүн синәсиндөн бир инилти голду вэ о, әлләри илэ мөдәсини түтүб ашағы әјилди. Фэттаһ:

— Ит баласы! — дејиб онун бојнунун ардына күчлү бир зәрбә илишдирди; Күндүз дизләри үстә јерә чөкдү; Фэттаһ үчүнчү дөфә зәрбә вурмаға һазырлашырды, амма көзү беш-он метр аралыдакы палачынын дибинә дүшмүш тапанчаја саташанда бир ан эл сахлајыб тапанчаја тәрәф атылды вэ бу заман мүһүм ишләр мүстәнтиги чөлд бир сыңарајышла онун ајагларындан јапышды, Фэттаһ үзүүстә јерә сәриладан Күндүз ејни чөлдликлө онун үстүнә атылыб сағ голунун дирсәји илэ илан боғурмуш кими, онун бојнундан басды, сол эли илэ Фэттаһын чөдөсиндөн јапышыб јана кәрди вэ Фэттаһ үстүнү хәзәл басмыш палачынын ичиндә чапаламаға башлады.

Далбадал атылан үч күллә сәси ешидилди вэ елә бил ки, бу күллә сәсләри илэ Фэттаһа тәздөн күч кәлди; о, бир һәмлә илэ Күндүзүн әлиндән бурахылыб өзүнү ирәли атды вэ әввәлчә палчығын ичи илэ бир-ики аддым имәкләјиб сонра ајаға галхды вэ гачмаға башлады.

Күндүз гаршысына чыхан ағач будагларына, кол-коса илишә-илишә онун ардынча гача-гача:

— Дајан! — деди. — Һара гачачагсан?!

Вә елә бил ки, бу сөзләрдәки һәгигәти Фэттаһ бирдән-бирә дәрә етди, јериндә дајаныб кери чөндү вэ нифрәт долу нәзәрләрлө Күндүзә бахды; бу бахышларда нифрәтлө бәрәбәр бир үмидсизлик варды вэ бу үмидсизлијин доғрудуғу горху дәһшәти, дахили бир фәрјад Фэттаһын көзләрини бөјүтмүшдү.

О, ахырынчы күчүнү топлајыб сонунчу дөфә Күндүзүн үстүнә атылды; бу һәмләнин сонунчу олмасы, өлүм-дирим иши олмасы Фэттаһын синәсиндөн голуб кәлән инилтинин јангысындан билинирди; елә бил ки, бу саат бүтүн дүнја вэ о чүмләдән Фэттаһын өзүнүн дө ағибәт бир тәрәфә иди, Күндүз Кәримбәјлини дидиб-парчаламағ, анасыны ағлар голмағ бир тәрәфә.

Фэттаһ габырғасынын арасына дөјән зәрбөдән сарсылмады, икә әлилә дө Күндүзү гамарлајыб алтына басды вэ икиси дө јерә — палачынын үстүнә јыхылды; Фэттаһ Күндүзүн сачларындан јапышып онун башыны палчыға басмағ, нәфәсини кәсмәк истәјирди, мүһүм ишләр мүстәнтиги исә ики әли илэ онун чәнәсини јухары сыхыр, бу фысыла дајан гәзәбли сифәти үстүндән рәдд еләмәк истәјирди.

Бу заман бир әл Фэттаһын күркүнүн бојнундан јапышыб ону галдырды вэ елә бил ки, Фэттаһ да бирдән-бирә сүст дүшүб асыла галды.

Прокурор Дадашлы бир әли илэ ону галдырыб аз гала ајагларынын јердән үзәчәкди вэ адамын һеч ағына кәлмәзди ки, бу һәддән артык көк вэ атакәл кишинин голунда бу гәдәр күч вар.

Күндүз Кәримбәјли һәлә дө нәфәси тынчыхан прокурор Дадашлыны, мүстәнтиг Чаббаровун, кичик лејтенант Һәсәнзәдәнин бура вә вахт кәлиб чыхдыгларыны һисс етмәмишди вэ инди онлара елә бахырды ки, елә бил башга дүнјадан кәлмиш адамлара бахыр.

Сонра прокурор Дадашлы Фэттаһын күркүнүн бојнуну бурахып вэ Фэттаһ јумшағ јери үстә палчыға дүшдү, еләчә дө отуруб галды.

Күндүз Кәримбәјли үз-көзүнүн палчығыны силә-силә дикәлиб Фэттаһла үзбәүз отурду вэ бир-бир прокурор Дадашлыја, Чаббарова, Һәсәнзәдәјә бахыб:

— Ватерлоода Блјухерин көмәјә кәлмәсинә дөндү бу!.. — деди. Фэттаһа бахды, сағ әлинин көсөв дәјмиш бармагларыны овхә вәды. — Күч вармыш бунда!..

Фэттаһ да ики әли илэ, салават чевирirmiш кими, үзүнү сидди вәт — Кәрәк кечәјлө башыны кәсәјдим сәнин! — деди. — Гојун башы кими! — Һәм дө бу сөзләри елә сакит деди ки, бу адам гәссабынын һәвәсинин доғрулуғуна һеч кимин шүбһәси галмады.

Инди конардакы шам ағачынын јанында дајаныб онлара бахавыб да бу сөзләрин һәгигәт ола биләчәјинә гәтијән шүбһә етмәди.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәјли күлүмсәди вэ онун сифәтинин ифадәсиндә нечә күнләрин, бәлкә дө нечә ајларын, нечә ил-ләрин јорғунлуғу, әзијјәти инди ачыг-ашкар көрүнүрдү; беләчә күлүм-сәја-күлүмсәјә дө деди:

— Сәндән нә десән чыхар!.. — Вә нечә дөјәрләр, ачыдиллик еләмәк дилхошлуғундан өзүнү сахламағ истәмәди. — Амма јахшыча бахалајыб сағалтдын мәни!

Фэттаһ:

— О да мәним сәфәһлијим! — деди. — Һәр адамын бир сәһви дәүр!.. Сәһв еләмишәм...

— Дејирдин ки, милјон-милјон Фэттаһлар кәлиб-кедиб бу дүнјадан. Амма сәндән тәк-тәк олуб, гурд Чәбрајыл!

Фэттаһ көзләрини гыјыб диггәтлө мүһүм ишләр мүстәнтигинә бахды вэ деди:

— Әввәлдән көзүм су ичмирди сәндән!.. Јашындан ки, чаван көрүндү адам, һеч хошламарам онлары.. Амма гурд Чәбрајыллығы сүбүт еләмәсән кәрәк!

— Еләјерик, еләјерик!.. Бармагларынын изиндән тутмуш нә истәни гојачағыг габағына. Башыны кәсдијин адамларын арвад-ушағыјла да үзләшдирчәјик сәни!..

Араја сүкүт чөкдү вэ онсуз да бүтүн бу ишләрдән бир шеј баша күшмәјән прокурор Дадашлы матдым-матдым каһ мүһүм ишләр мүстәнтигинә, каһ да Фэттаһа бахды.

Күндүз исә сәһәрдән бәри чынгырыны чөкмәјән Һәсәнзәдәјә бахыб күлүмсәди:

— Сиз кәтирдиз бу чамааты һә? Күчәдә мән көрдүм сизн бајағ. Беләдир бизим ишимиз, јолдаш лејтенант, мәним, сизин, һамымызын. Көрүрсүз дө кимләрә раст кәлирик һәрдән?.. Мүһарибә вахтынын гултуруду бу, Чәбрајылды ады, гурд Чәбрајыл дөјәришләр. Бүтүн Гарабағ дад дөјәриш әлиндән. Сонра да гачыб кәлиб бурда мөскән салыб. Бычағ атмағыла мөшһурујумуз. Чох ган ахыдыб, атдығы бычагла Маһмуд Гәмәрлинскини дө бир дөфә архадан вуруб беләчә. Бу дөфәки иккинчи сынағ иди. Беләди ишләр, лејтенант!.. Маһмуд Гәмәрлински пенсияја чыхандан сонра иш башында һәлак олуб..

Күндүз бир мүддәт сусду вэ јенә дө сағ әлинин бармагларыны овхалады, көрүнүр, Фэттаһын атдығы көсөв әлини әмәлли-башлы әзмишди. Сонра Фэттаһа баха-баха деди:

— Чаббаровун назирлијин архивиндән кәтирдиди сәнәдләрдән һисс етдим ки, гурд Чәбрајылын ишиди бу. Беләчә бычағ атмағ онун ишиди. Вахтыјла Маһмуд Гәмәрлинскинин јараланыб сағалдыгдан сонра өз әли илэ јаздығы изаһаты да охудум. Амма билмирдим ки, гурд Чәбрајыл кимди, һансыды.. Буду, јохса.. — Күндүз сөзүнүн ардыны дөмәјиб прокурор Дадашлыја мұрачнәт етди. — Имаша нијә бир иш дүзәлтмирсиз, јолдаш Дадашлы?

Прокурор Дадашлы сәһәрдән бәри биринчи дөфә ағыны ачды вәт — Әризә вериб пенсияја чыхачағам мән.. — деди. — Мәнимки бу..

дан сонра китаб охумагды прокурорлуг дежил! Конститусија вахты келиб чатыр онсуз да...

Мүһүм ишләр мүстәнтиги елә бил онун сөзләрини ешитмәди:

— Сизин «нә үчүн?»—суалынызын чавабы исә чох садәдир, прокурор. Имам да Фазил мүәллим кими, истәмирди бачысынын ады диди дәүшсүн. Она көрә данырды вағзалда олмағыны. Нәм дә... Нәм дә «илан вуран, ала чатыдан горхар»—дежибләр. Белә дежибләр, гурд Чәбрајыл?

Фәттаһ бахды, бахды вә:

— Елә дежибләр — деди.

Күндүз сөзүнә давам етди:

— Имам билирди ки, Фазил мүәллимн Бақыда нишанлысы вахты горхурду ки, Фазил онун бачысына алдада. Билирди ки, онун бабасы бу мәсәләдән өтрү бураја кәләчәк. Вағзалда кәлиб өз көзләрини көрмәк истәјирди, Фазилин сөзләринин доғрулуғуну билмәк истәјирди...

Сонра Күндүз јенә дә кичик лејтенант Гәсәнзәдәјә бахды:

— Билмәк истәјирсиниз нечә олуб бүтүн бу ишләр, лејтенант Гурд Чәбрајыл нечә өлдүрүб Маһмуд Гәмәрлинскини, Нәмин Маһмуд Гәмәрлинскини ки, бир вахт гурд Чәбрајылдын дәстәсини дармадағаны етмишди, билмәк истәјирсиз?

Фәттаһ, даһа доғрусун, гурд Чәбрајыл јенә мүһүм ишләр мүстәнтигинә бахды вә бу саат о, гәтијјән шүбһә етмирди ки, јашындан хејирчаван көрүнән бу бәстәкар оғлу доғрудан да һәр шеји билир, сонра чох көзләнилмәз бир һадисә баш верди: Фәттаһ әлини апарыб ағзындакы диш протезини чыхартды вә онун дамағлары бир-биринә јашында шанда халис гоча чағгала охшады.

— Белә олуб әввалат, лејтенант, гулаг асын... — деди. Күндүз вә елә бил ки, онун сөзләринә гулаг асан Фәттаһ да бир нечә күн буидан әввәлки һәмин кечә көрүшүнә гајытды...

...Сулу гар дајанмағ билмирди вә палтосунун бојуну галдырып шлјанасыны көзүнүн үстүнә чәкмиш Маһмуд Гәмәрлински јанында аддымлајан Фазилә нәсә дејә-дејә кәлирди.

Рајонун күчәләри гаранлығ вә кимсәсиз иди.

Онлар китаб мағазасына јахынлашанда Фәттаһ мағазанын арақкә мәсиндә тахта кәтилдә отуруб гәлјаныны түстүләдә-түстүләдә әлләрини елекрик плитәсинин чәрәјандан гызармыш мәфтидләринин үстүнә тутмушду вә о бу сојуг кечәдә киминсә кәлдијини һисс едиб мағазанын гапысындан күчәјә бојланды, Фазиллә бабасы онун јанына кәлиб чатыр танда:

— Салам, а мүәллим, — деди. — Кечә вахты хејир ола белә?

Фазил деди:

— Салам, Фәттаһ дајы. Бабам кәлиб Бақыдан.

Фәттаһ:

— Хош кәлиб, сәфа кәтириб — деди вә Маһмуд кишијә бахды.

— Чох сағ олун. — Буну да Маһмуд киши деди вә елекрик плитәсинин зәиф ишығында Фәттаһнын сифәтини күчлә сездди.

Онларын бахышы чәми бир ан тоғушду, сонра Фәттаһ башының ичәри салды, Маһмуд кишијә нәвәсә дә јолуна давам етди. Вә бүтүн јолбоју Маһмуд киши анчаг буну сорушду:

— Нәди дедин ады бу кишинин?

— Фәттаһ дајыды. Китаб мағазасынын гаровулчусуду. Оғлу билә дә охујур.

Сонра онлар Ајна халанын ачығы гапыдан һојәтә кириб ишләр кәллә икинчи мәртәбәјә, Фазил мүәллимн отағына галхдылар.

Елә бил ки, Маһмуд кишинин фикри өзүндә дежилди вә о, пәнчәрә-јә јахынлашыб бир мүддәт бајырын гаранлығына бахды, сонра әлини палтосунун, пәнчәјинин јахасындан синәсинә салыб үрәјинин үстүнү өтүшдүрдү, нәвәсинә сары чөнүб нәсә деди, Фазил нәјәсә е'тираз етди вә наһајәт, Маһмуд киши јенә елә-еләчә әјиндән чыхартмадығы палтосунун бојуну галдырыб ашағы дүшдү, күчәјә чыхды.

О, аста аддымларла бош вә кимсәсиз күчәләрлә аддымлаја-аддымлаја кәлиб китаб мағазасынын габағына чатды.

Фәттаһ гапынын ағында ајағ үстә дајаныб гәлјаныны түстүләдирди вә елә бил ки, Маһмуд кишинин бу кәлишини көзләјирди.

Онлар бир мүддәт үзбәүз дајаныб бир-биринә бахдылар.

Сонра Маһмуд киши:

— Сәһәрдән фикирләширдим ки, сән дежилсән бәлкә сәһв едирәм, — деди. — Сағ галмышам мән. Көрүрсән дә...

Маһмуд киши бу сөзләри деди вә елә бил ки, нечә илләр бундан әввәлки сон көрүшләри онларын икисинин дә көзләринин габағындан кәлиб кечди. Ијирми-отуз ил бундан әввәлки сон көрүш...

...Гурд Чәбрајыл дағын дөшүндәки сылдырым гәјаларын арасында чапырды вә тез-тез архаја чеврилиб бахырды; архадан кәлән атлы Маһмуд иди вә о гурд Чәбрајылы говдугча атынын ајағларынын салтындан чынгыл гопуб әтрафа сәпәләјирди.

Гурд Чәбрајыл бөјүк бир гәјанын башына фырланыб атын јүјәни чәкди вә ат јүјәнин тарымлығындан бојуну аз гала икигәт јана јиб габаг ајағларыны галдырды; гурд Чәбрајыл атын белиндә гәјанын дибинә гысылды.

Маһмуд чапыб гәјаны кечди вә о, бир балача араланан кими, гурд Чәбрајыл сағ әлиндә һазыр тутдуғу ири бычағы галдырыб архадан бир көз гырпымында Маһмуда тәрәф атды; бычағын күрәјинә санчылмасы илә Маһмудун атын белиндән јерә сәрилмәси бир олду.

Сонра о, күчлә башыны галдырыб гызармыш вә кенишләниб аз гала һәдәгәсиндән чыхачаг көзләри илә гәјанын дибиндән чыхмыш гурд Чәбрајыла бахды, сонра да әлләрини јерә басыб голлары эсә-эсә дилзәри үстә дајанды, күчдән боғазынын, үз-көзүнүн дамарлары шишди, додағлары сәјријә-сәјријә деди:

— Архадан вурурсан, гурд! Киши кишини архадан вурмаз!

— Сән киши ијә олурсан?! — деди гурд Чәбрајыл. — Адам излә-ләни итсән сән, инди көбәр, көпәк оғлу! Милсанерләрин, керојларын инди кәлсин көмәјинә көрүм нечә кәлир!

Вә Маһмуд даһа бу сөзләри ешитмәјиб үзүстә јерә сәрилди.

Гурд Чәбрајыл ата јағлы бир шаллағ илишдириб чалды вә бир аздад гәјаларын арасында көрүнмәз олду...

...Мән сағ галдым, — деди. Маһмуд киши, — амма елә билирдим сән итиб-батмысан чохлаң, амма сағмышсан сән дә... — Маһмуд киши чеврилиб бајағкы ағыр аддымларла керн гајытды.

Фәттаһ бир мүддәт елә-еләчә китаб мағазасынын гапысы ағын-да дајанды, сонра тәләсик күчәјә чыхыб Маһмуд кишинин ардынча кетди вә она он-он беш аддым галмыш кечә көзәтчисә кими чибиндә кәздирдији бычағы, бу ишин көһнә устасы кими, сәрблә атды.

Маһмуд киши јериндә дајанды, башыны керн чевириб Фәттаһа бахды вә нә исә демәк истәди, амма бир сөз дејә билмәјиб үзүгәјү сәкнинин үстүнә сәрилди; палтонун үстүндән күрәјинә санчылмыш бычағын дәстәји гаранлығда ишылдады.

Фәттаһ тәләсик аддымларла она јахынлашды, әјилиб бахды вә әв-вәләчә билмәди ки, нәјләсин, сонра Маһмуд кишинин голундакы гызыл

саата бахды, тэләсик сааты ачды, элини онун палтосунун деш чибини салып портманатыны чыхартды.

Вә елә бу вахт сулу гарын шырһашыры ичиндә Чэбинин кефли зүмзүмәси ешидилди:

Кул ачыланда јаз олур, бәһ-бәһ-бәһ!
Кәдәрим, гәммим аз олур бәһ-бәһ-бәһ!
Көзәлдә ишвә, наз олур, бәһ-бәһ-бәһ!
Кәл, кәл, көзәл јар, севирам сәни!

Чэби тини бурулуп алышыб-јанан көзләријә ону көзләјән Фәттахы көрдү, јерә јыхылмыш адам гаралтысына бахды вә күчлә ајаг үстә дура-дура деди:

— Бу нәдир а, Фәттаһ дајы, инди дә пијанлары дашыјырсан ајылта-маја?

Фәттаһ она јакынлашыб:

— Кир, кир евинә! — деди. — Сәнник бир иш јохду!
— Гој көрүм кимди ки, о елә, чејран сүдүнүн гәдрини билмир?
— Кир евинә, дедим сәнә!
— Јох, а Фәттаһ дајы, чанынчүн кәрәк көрәм кимди бу сәфәһ.
— Дедим ки, кир евинә!... — Фәттаһ Чэбинин голундан тутуб дарва-

заларына сары чәкди.

Чэби онун элиндән дартыныб:

— Валлаһ, көрүм кәрәк кимди о! — деди.

Фәттаһ гызыл сааты Чэбинин овчуна басды:

— Ала буну! — деди. — Гызыл саатды, мән тапмышам, сәнники ол-

сун.

— Нәди? Гызыл саатды? Мәнә верирсән буну, Фәттаһ дајы? Бу

ки, Мирпашанын кабабханасында ики күнлүк кефин пулуду!

— Һә, һә сәнә верирәм! Јери, јери, кет кир евинә! — Фәттаһ Чэби-

нин голундан чәкиб дарвазанын тапысындан ичәри салды вә Чэби

элиндә тутдуғу саата баха-баха бу дәфә вурнухмады. тәзәдән ләззәтлән

зүмзүмә едә-едә һәјәтдән кечип пилләкәнлә икинчи мәртәбәјә галхды:

Бүлбүл бағларда сәс салыр: чәһ-чәһ-чәһ!
Кулләрин әтрини алыр, бәһ-бәһ-бәһ!
Мусиги сәси учалыр, чәһ-чәһ-чәһ!
Кәл, кәл, көзәл јар, севирам сәни!...

...Мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәјли ајаг үстә дајаныб

күркүнүн этәкләрини палчыгдан тәмизләјә-тәмизләјә һәлә дә бајагки

јериндә отуруб гәлмыш Фәттаһдан сорушду:

— Елә сәһәри күн алдын Чэбинин башынын үстүнү? Сааты киз-

ләт дедин, һә? Инди хатасы вар, мән тапмышам, сәнә бағышламышам,

амма өлүјүмш. кефли дејилмиш јерә јыхылан, саат да дејәсән онуңку-

ду, һә? Горхутдун ону јакшыча? Јакшы бачарырдын буну...

Прокурар Дадашлы әлләрини палтосунун чибинә салыб:

— Бир дә мәним кабинетимдәки собаны јакшы галајырды... — де-

ди.

Һамы Фәттаһын һаггында кечмиш заманда данышырды.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги сөзүнә давам етди:

— Чэби апарыб сааты верди Зибаја, Зиба да нәфсини сахлаја

билмәјиб сатмаг истәди.

Бу јердә гурд Чәбрајыл өзүнү сахлаја билмәди, ијрәнч бир шә-

миш кими, башдан-ајағачан Зибаны сүзүб:

— Тојугча да ағын јохду, сәфәһ гызы, сәфәһ! — деди. — Сәнни

тамаһынын учбатыды бүтүн бу ишләр!

Күндүз Кәримбәјли јенә сөзүнә давам етди:

— Саат кәлиб чыхды бизә. Сән дә билдин буну, Чэби деди. Горх-
тун јаман. Чэбини көһнә дәјирмана чагырдын, ағзындан сөз гачмасын

— Дејә, дәјирманын пәнчәрәсиндән бычаг атыб онун да ишини битирдин...

— Соңра Күндүз Кәримбәјли прокурор Дадашлыја мұрачнәт етди:

— Чэбинин мејиди көһнә дәјирмандады.

Вә бу сөзләри ешидәндә Зибанын көзләри аз галды бөјүјүб һәдәгә-

синдән чыхсын:

— Нечә? Чэбини? Чэбини өлдүрдүн, а кафтар? — Зиба бу сөзләри

чычылдаја-пычылдаја дизләри үстә тагәтсиз јерә чөкдү вә еләчә дә

чычылдаја-пычылдаја. — Бу нә мүснбәтди белә мән дүшмүшәм, ај ал-

лаһ? — дејиб Фәттаһа сары түпүрдү. — Тфу сәнни затына а кафтар!

Корбакор оласан сәни, а кафтар! Мәнн дә ганыма гелтан еләмәк истә-

ирдин? Кимә лазымам мән инди, ај аллаһ?!
Мүһүм ишләр мүстәнтиги Зибанын јанындан өтүб ағачларын ара-

ры илә јаваш-јаваш аддымлаја-аддымлаја бурадан узаглашды.

Прокурор Дадашлы Фәттаһа бахыб:

— Дур, киши, дур кедәк, — деди.

Фәттаһ бајагдан элиндә тутдуғу диш протезини јенә ағзына салды.

соңра смырглысынын чибиндән гәлјаныны чыхартды вә күчлә ајага

галхыб ајагларынын сүрүјә-сүрүјә мүһүм ишләр мүстәнтигини ардын-

ча аддымлады; Фәттаһ он дәгигәнин ичиндә гочалыб әлдән дүшмүш-

ду.

Прокурор Дадашлы онун ардынча кедирди. Чаббаровла һәсәнза-

да дә ахыр ки, бајагдан бәри дајандыглары јердән тәрпәндиләр.

Фәттаһ Зибанын јанындан кечәндә арвад бир көз гырпымындә

ајага галхыб ағыз долусу бил ломба Фәттаһын үзүнә түпүрдү.

Фәттаһ сырыглысынын голујла үзүнү силиб Зибаја гәрәф бахмадн вә

сир сөз дә демәди, елә бил ки, даһа дүнјанын бүтүн ишләринә бикәнә

иди; соңра чибиндән чыхартдыгы кибритлә гәлјаныны јандырыб түс-

түләтди.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги Күндүз Кәримбәјли әјлиб тапанчаны

јердән көтүрдү вә бу заман Фәттаһ бир дәм тапанчаја нәзәр салыб риш-

кәндлә күлүмсәди.

Көзләрини ондан чәкмәјән кичик лејтенант һәсәнзадә пычылда-

ды:

— Иблисди! Халис иблисди!

Прокурор Дадашлы башыны керн чевириб:

— Чавид билирсән нә дејиб? — сорушду.

Кичик лејтенант чаваб вермәди, чүңкү Чавидин нә дедијиндән лә-

бәрсиз иди вә бу саат әдәбијатла мәшғул олмаг һалында да дејилди.

Прокурор Дадашлы деди:

— Белә дејиб Чавид: һәр кәсә ханн олан инсан нәди? Иблис!

Кичик лејтенант:

— Дәһшәтдир! — деди.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги ганрылыб кичик лејтенантга бахды вә:

— Ади чинајәт ишидир, лејтенант! — деди соңра күлүмсәди.

— Кәр чинајәтә ади демәк мүмкүндүрсә... — Соңра да јердән бир чубуг

көтүрдү вә чубугла чығыры басмыш хәзәли ешәләјә-ешәләјә чајын кә-

нарына кәлиб чыхды.

Чај көпүкләнә-көпүкләнә ахырды.

Вә топа-топа булудлар да даһа күнүн табағыны алмышди; бир аз

дан јенә сулу гар башлајачагды.

Јаваш-јаваш күн батырды вә Күндүз Кәримбәјли портфелини кө-
түрүб гонаг евинин дарвазасындан чыханда Мүршүдлә үзбәүз кәлди.
Мүршүд ајаг сахлајыб гонага бахды,
Мүһүм ишләр мүстәнтиги ушағын гаршысында дајанды.
Бир мүддәт онлар, бир-биринә бахдылар.

Күндүз:

— Сағ ол, Мүршүд, — деди,

Мүршүд чаваб вермәди.

Онлар јенә бир-биринә бахдылар.

Күндүз:

— Кибрит кагызы көндәрәчәјәм сәнә — деди

Мүршүдүн көзләри долду, додаглары әсә-әсә:

— Дәдәми бурахдыр! — деди.

Мүһүм ишләр мүстәнтиги көзләрини Мүршүддән чәкмәди; ону
бахышлары ачыг-ашкар белә дејирди ки, сәнин нә тагырын вар, евдәки
бачыларынын, гардашынын нә тагыры вар ки, бу дүнјада атасыз бе-
јүјәсиз? Атаныза сизин нә дејим мән!..

Күндүз әлини галдырыб Мүршүдүн гыврым сачларыны гатышдыр-
ды вә:

—Бејүјәндә чох шеји баша дүшәчәксән!— деди.—Мәни дә баша
дүшәчәксән.

Сонра аста аддымларла узаглашды...

...Вә даһа сонра гатар гар басмыш мешәнин сәссизлијини поза-по-
за кетди.

МӘҢСУЛ БАЈРАМЫ

Рәссам Д. Казымов.